

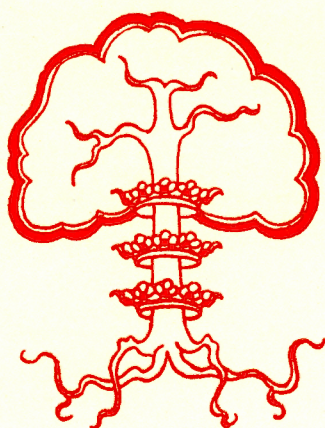
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

BLEKINGE

BAND III. HÄFTE 1
FREDRIKSKYRKAN
I KARLSKRONA

AV

WILLIAM ANDERSON
OCH
LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

FREDRIKSKYRKAN

I

KARLSKRONA

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

Med stöd av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag
STOCKHOLM

*UTGIVEN MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN*

Esselte aktiebolag
Stockholm 1946
404706

FÖRORD

År 1941 fullbordades publiceringen av Blekinge landskyrkors beskrivning i och med utgivandet av *Blekinge, band II, Bräkne härad och Listers härad*. Såsom första volym i serien Blekinge stadskyrkor framlägges härmed Karlskrona Fredrikskyrkas beskrivning.

Manuskriptet till denna volym har ursprungligen utarbetats av fil. lic. William Andersson, men har sedermera efter dennes frånfälle bearbetats och färdigstälts för tryckning av amanuensen Lars-Göran Kindström.

Publiceringen av Fredrikskyrkans beskrivning har möjliggjorts bl. a. tack vare ekonomiskt bidrag av Karlskrona stadsförsamling. Utgivarne få härmed för detta stöd uttala ett varmt tack. Vi tacka även alla dem, som på olika sätt medverkat vid bokens tillkomst och underlättat arbetet. Särskilt rikta vi detta tack till kontraktsprosten Carl Th. Pihl, folkskolläraren Sven-Öjvind Svahn samt kyrkovaktmästaren Edvin Gummesson, vilka på olika sätt varit utgivarna och medarbetarna behjälpliga.

Det är vår förhoppning, att beskrivningar över de återstående stadskyrkorna i Blekinge skola kunna publiceras inom en relativt snar framtid.

Stockholm i februari 1946.

Sigurd Curman

Johnny Roosval

FREDRIKSKYRKAN
OCH
DESS FÖREGÅNGARE

AV
WILLIAM ANDERSSON
OCH
LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

Utsikt över Stortorget i Karlskrona med Fredrikskyrkan mot ö. Teckning av Delin. D. Rosenbaum 1808. Kyrkans arkiv.

Aussicht über Stortorget in Karlskrona mit der Friedrichskirche gegen Osten. Zeichnung von D. Rosenbaum, 1808.

View of Stortorget in Karlskrona with the Frederich Church facing east. Drawing by D. Rosenbaum, 1808.

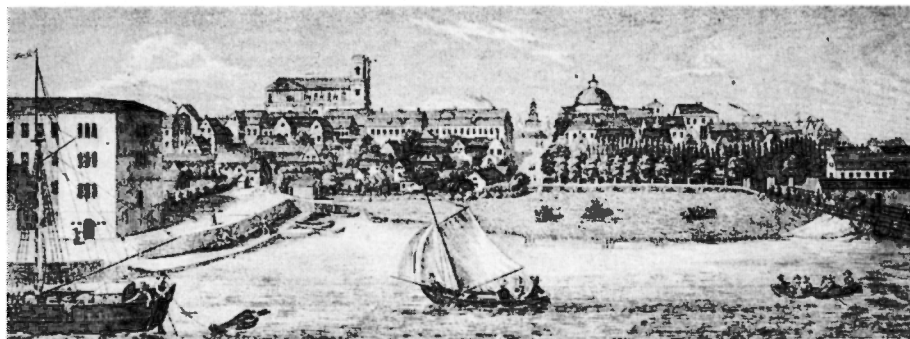

Fig. 1. Utsikt över Karlskrona från norr omkr. 1850.

Aussicht über Karlskrona von Norden. Um 1850. View of Karlskrona from the north, c. 1850.

FREDRIKSKYRKAN OCH DESS FÖREGÅNGARE

TRYCKTA KÄLLOR: WILLIAM ANDERSON: Karlskrona, i Gamla Svenska Städer V; d:o: Karlskrona. Lund 1930. — H. BENZELIUS: *Encoenia templi Fridericiani, eller CarlsCrona Stads Nya Svenska Kyrcka*, . . . Stockholm 1747. — G. CLEMMENSSON: Jens Sörensens relation om svenska flottan och Karlskrona, i Karolinska förbundets Årsbok 1917, s. 37 ff. — Langebekiana, utg. av R. NYERUP, Kiöbenhavn 1794, s. 133. — J. H. Lidéns dagboksanteckningar om Blekinge och Skåne (1768), i *Historisk Tidskrift för Skåneland* 1903, s. 257. — SVEN-ÖJVIND SWAHN, Karlskrona stadsförsamling 1680—1944, Karlskrona 1944.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: R. A.: *Acta Ecclesiastica*, Lunds stift. — Riksregistraturen. — K. A.: *Räkenskaper för Blekinge län: Stadskyrkor. Karlskrona Storkyrka 1759—1844; Karlskrona svenska kyrka 1682—1734*. — K. B.: CRONHOLM. — *Dahlbergs Suecia*. — J. ELMERS Saml. — ENGESTRÖM IX, 1.27. *Hdskr (Geogr.)* s. 220. — J. LIND: *Beskrifning öfver CarlsCrona (omkr. 1750)*. — *Samlingar rörande Blekinge län VI—VII*. — Grundplan (Byggnadsritn. II Skön konst). — Topografiska planschsamlingen. — A. T. A.: ROSENHANESKA saml. — Bst.: 3 blad förslag till tornbetäckning av O. B. TEMPELMAN 1806. — Förslag till altarprydnad av J. A. HAWERMAN 1841. — Nytt förslag till altarprydnad av J. A. HAWERMAN, gill. 1843. — Förslag till predikstol av J. A. HAWERMAN 1845. — Förslag till ändring av altaruppsats 1902. — 2 ritningar till korfönster av AGI LINDEGREN 1907. — Förslag till ändring av bänkpanel. — Ritn. till altaruppsats av AXEL LINDEGREN 1914. — U. U. B.: NORDIN, fol. 44: 24. — PALMSKÖLD 304, p. 483, 525 o. 559. — Topografiska planschsaml. Blekinge n:r 42401—42407. — W 1147, 1153. — N. M.: Topografiska planschsaml. — B. M.: JONAS WISEEN: *Samlade underrättelser om Carlskrona ifrån dess anläggning till nuvarande tid, 1810, med lav. ext. av Gamla Stadskyrkan, Fredrikskyrkan och klockstapel'n på Stortorget*. — JOHANNISHUS BIBLIOTEK: Ritning till Hedvig Eleonora kyrka. — BELLINGA: Ritning till Fredrikskyrkans v. fasad av N. TESSIN d. y.

KYRKANS ARKIVALIER: *Räkenskaper 1718, 1785—1786, 1788, 1790—* ; *Kyrkorådsprot. 1694—1705, 1799, 1720—29, 1744—45, 1755—64, 1789—93, 1794—* ; — Förslag till 43 välvda

gravar av C. WINBLAD, kompletterat av P. GÖRANSSON 1785 och kop. av D. ROSENBAUM 1803. — Förslag till tornbetäckning av O. B. TEMPELMAN, gill. 1806 12/7. — Förslag till altarpnydd, gill. 1843 11/10. — Förslag till predikstol av J. A. HAWERMAN 1845, gill. 1846 6/2. — 1 band »Ritningar öfver Carlsrona stads storkyrcka Fredrich med de af Kongl: Majjts allernådigst approberade Tornbetäckningar Innehållande en plan trenne facader och tvänne profiler uppmätte och ritade Af David Rosenbaum Stads Architect Carlsrona 1808.» På titelbladet en tuschteckning: generalvy av Stortorget mot Ö. — Sigill med avb. av Fredrikskyrkan, ext. från N, 1720 (avb. i Gamla Svenska Städer V).

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Genom K. brev 1679 5/12 bestämdes, att örlogsflottan skulle förläggas till ön Trossö i Augerums socken i Blekinge, där en stad med skeppsvarv, Karlskrona, skulle upprättas. 1680 10/8 erhöi den nya staden privilegier. I dessa förklarade sig konungen vara sinnad att låta bygga en kyrka, och borgerskapet lämnades fritt kyrkoherdeval.

Den förste kyrkoherden i Storkyrkoförsamlingen var Canutus Choraelius¹, som 1682 30/6 utnämndes till amiralitetssuperintendent i Karlskrona och pastor såväl i denna stads Storkyrkoförsamling som i Ramdala och Jämjö landsförsamlingar. Amiralitetskonsistoriums protokoll börja med 1683 10/5. Från Choraelius t. o. m. Carl Thyselius² (1817—1833) voro alla kyrkoherdar i Storkyrkoförsamlingen tillika amiralitetssuperintendenter.

Vid Karlskrona stads brand 1790 17/6—18/6 förstördes största delen av pastorsämbetets arkiv, varigenom en rekonstruktion av kyrkornas byggnadshistoria blivit avsevärt försvårad.

Genom K. brev 1826 24/4 upphävdes amiralitetskonsistorium, och dess åligganden överflyttades på Lunds domkapitel. K. brevet 1837 1/9 angav gränserna för församlingens omfång och Ramdala och Jämjö församlingars fränskiljande från amiralitetssuperintendenten till ett eget pastorat. Slutligen stadgades genom ett K. brev 1839 21/6 att Storkyrko- och Tyska församlingarna i Karlskrona skulle förenas till en församling under namnet Karlskrona Stadsförsamling.

INTERIMSKYRKA

Gamla stadskyrkan eller Hedvig Eleonora kyrka

KYRKO-
GÅRDEN

Den i hörnet av Drottning- och Östra Köpmangatorna belägna s. k. Gamla stadskyrkogården, som tidigare sträckte sig något längre mot no. över den nuvarande s. k. Svanska tomten, är en parkliknande anläggning, där den första stadskyrkan i Karlskrona haft sin plats. Den får huvudsakligen sin karaktär genom en poppelallé, som från den tidigare entrén i v. vid Drottninggatan leder fram till det i ö. liggande lilla gravkapellet. På båda sidor om denna mittaxel äro smärre grusgångar anlagda, och

¹ CANUTUS CHORAELIUS, f. omkr. 1623, d. 1690. Han synes till en början varit bosatt på landet, men ålades 1683 att bo i staden, där ingen pastor fanns. Begravdes i eget gravkor under Amiralitetskyrkan.

² CARL THYSELIUS, f. 1767, superintendent 1817 17/1; erhöi 1819 kgl resolution att vara pastor primarius i Karlskrona och ombesörja pastoralvården även vid Amiralitetsförsamlingen; d. 1833 22/11.

Fig. 2. Kyrkogården med gravkapellet.
 Friedhof mit Leichenhalle. The churchyard and mortuary chapel.

inom gräsmattorna växa lönn, lind och kastanj. Planteringsarbetet på kyrkogården verkställdes 1846, men platsens nuvarande utseende stammar från 1941, då den öppnades mot omkringliggande gator och en del förvuxna träd avlägsnades.

Kyrkogården begränsas i n. dels av angränsande tomters byggnader, dels av ett rödmålat träplank, som även fortsätter på ö. sidan. I s. och v. är området numera helt öppet mot omgivande gator, men här fanns före 1941 ett gjutjärnsstaket med ett par enkla grindar i v. Ett par äldre grindar i v. såldes 1863 till Sturkö kyrka för 200 rdr. (Avb. i Sv. K., Blekinge, Bd I, fig. 116).

På kyrkogården finnas ett antal 1800-t:sgravstenar av kalksten och granit av enkel, god form.

På kyrkogårdens ö. del ligger i mittaxeln ett litet gravkapell, uppfört på 1840-t., troligen 1846, som nu ger platsen dess karakteristiska utseende. Det är en byggnad av rest, panelat trä, utformad som ett klassiskt tempel (Fig. 2). Västfasaden är smyckad med en gavelfronton och däri insatt förgyllt träkors. Frontonen är framskjuten och vilar på två pelare och två kolonner av toskansk ordning. Den härigenom bildade

NUVARANDE
 GRAV-
 KAPELLET

portiken har sandstengolv. — Byggnaden är målad i grågrönt. Det inre är mycket enkelt: väggarna målade i ljusgrönt med målade marmorerade pilastrar. Taket, som har svag segmentform, är målat i ljusgrått. I golvet, som är av trä, finnas tvenne luckor till en gravkällare.

Kapellet övertogs 1941 av Karlskrona stad, som här har inrymt förråd. Inventarierna överfördes vid detta tillfälle till Stadsförsamlingens övriga lokaler. Inredningen bestod dessförinnan av ett enkelt altarbord av trä och en kammarorgel. Bland inventarierna märktes bland ljusredskapen fyra ljusstakar av tenn med stpl.: »NORRKÖPING. 1802. SUPER FIN COMPOSITION AF IWL HALLRÄTT.»¹. H. 40. De förvaras nu i Trefaldighetskyrkan.

Träkyrkan

BYGGNADS-
HISTORIA

Sedan K. M:t den 20/1 1681 anslagit vissa konfiskationsmedel samt de av tullen i Karlskrona fallande medlen till uppbyggande av en kyrka i staden, uppdrogs genom K. resolution 6/8 1681 åt generalamiralen H. Wachtmeister att draga försorg om »huruledes och med vad medel kyrkan, skolan, hospitalet och andra publika hus uti Carlskrona skola uppsatta blifva». 1682 16/2 anordnade K. M:t konfiskationsmedlen från Pommern, Lifland och svenska provinserna för uppbyggande av Karlskrona och Kalmar kyrkor. Ännu så sent som 1684 hade dessa medel icke utbetalats, och K. M:t avlät därför 1685 17/1 en skrivelse till stadskontoret med förfrågan, huru det förhöll sig härmed och av vad anledning medlen icke utanordnats (Riksreg.).

Man synes emellertid i Karlskrona redan tidigt gjort sig förtrogen med den tanken att uppföra en provisorisk träkyrka, intill dess församlingen var mäktig nog att uppbygga en kyrka av mera varaktigt material. I brev till K. M:t av maj 1682 uttalar också Wachtmeister förhoppningen om att kyrkan, till vilken en ritning förelåg (fig. 3), skulle kunna stå färdig till det följande året. K. brevet 1683 22/8 anbefalldes en kollekt till kyrkans uppbyggnad. Kyrkan, som kallades Hedvig Eleonora, invigdes 1685 22/11 av superintendenten, mag. Canutus Coraelius, men den var då icke fullt färdig, ty först i maj följande år upprättades bänkfördelning.

Denna träkyrka synes icke ha varit stabilt byggd, ty redan 1697 omtalas den som mycket förfallen. Planen till stenkyrkan och dess uppförande drog dock långt ut på tiden (se nedan), och Hedvig Eleonorakyrkan fick därför fortfarande göra tjänst, trots att det heter i K. resol. 1719 29/8 att »den gamla träkyrkan lutade mot sitt fall». Gudstjänsterna höllos här ända fram till 1744, då stenkyrkan — nuvarande Fredrikskyrkan — invigdes.

Därefter användes byggnaden till sprthus intill år 1750, då den inköptes av tunnbindaren Jonas Wahlgren och snickaren Peter Östman för 700 dlr och troligen revs.

¹ En myndighet, som enl. hallordningen (förordningen rörande hantverk och fabriksdrift) skulle övervaka hantverk och fabriker. De tillverkade varorna granskades och godkändes samt försågos med en särskild påstämpling »hallstämpling». Hallrätten blev avskaffad 1846.

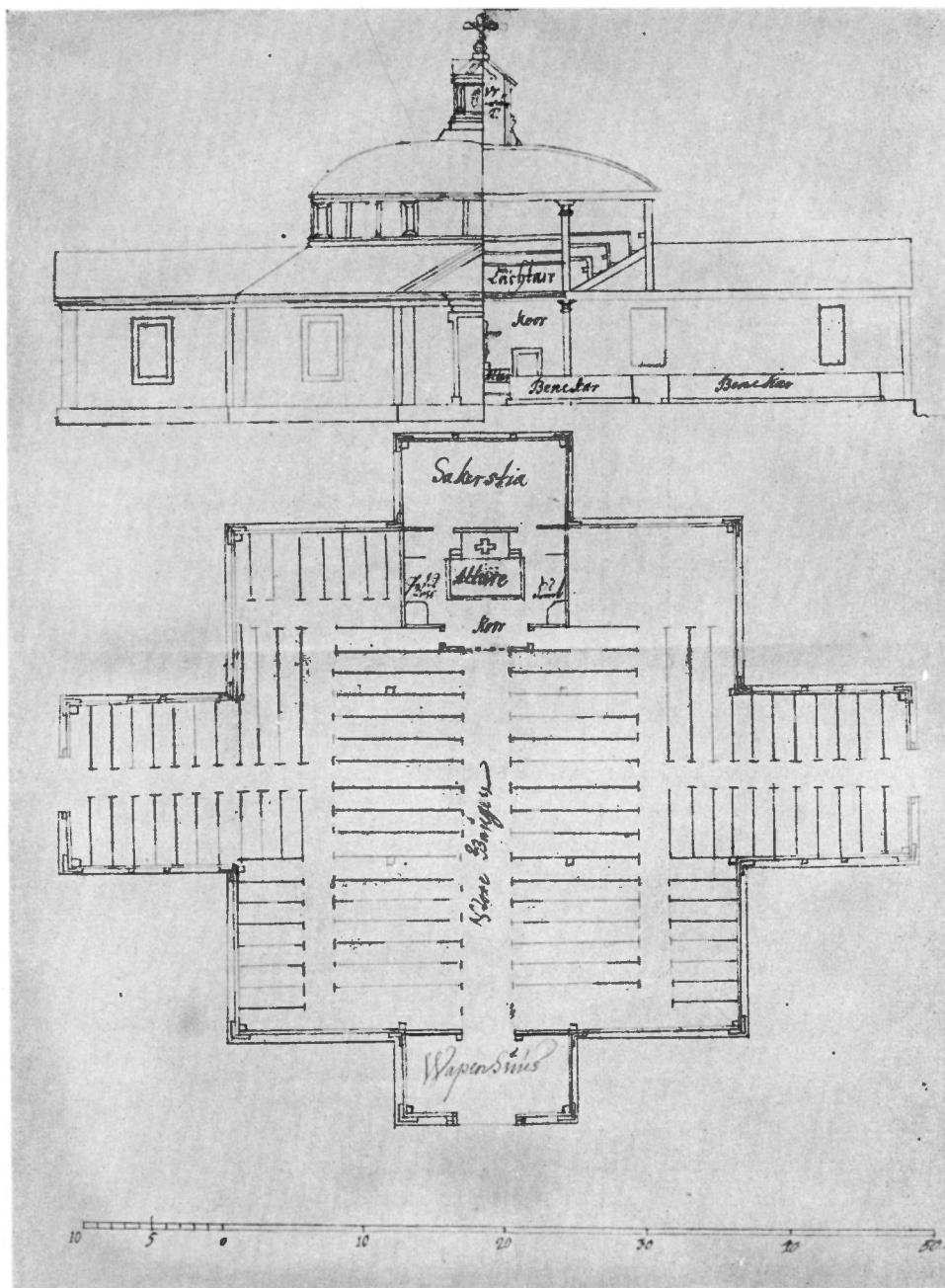

Fig. 3. Hedvig Eleonora kyrka enl. uppmätning.

Hedvig Eleonora Kirche nach der Aufmessung. Hedvig Eleonora Church according to measurements.

BESKRIVNING Kyrkobyggnaden kan rekonstrueras med tillhjälp av flera källor, av J. Wiseens teckning från omkring 1810, av bevarade räkenskaper, av en uppgift av Jens Sörensen från 1686, vari det heter att Amiralitetskyrkan och stadens kyrka voro byggda enligt den meddelade illustrationen, samt av en odaterad ritning på Johannishus (fig. 3).

Kyrkan har till plan och uppbyggnad nära anslutit sig till Amiralitetskyrkan samt till det av Erik Dahlberg ritade Östra kapellet i Jönköping (jfr Sveriges Kyrkor, Jönköping) — en kvadratisk centralbyggnad med förlängda korsarmar samt en takryttare över mittpartiet, vilken senare hos Sörensen har pyramidtak, men hos Wiseen karnisformad huv. Den hos Erik Dahlberg på vyen över Karlskrona från norr 1693 i teckningarna till Sveciaverket synliga exteriören är alltför otydlig för att kunna lämna någon anvisning om kyrkans verkliga utseende, men den synes dock i huvudsak ansluta sig till Sörensens teckning. Arkitekt har med största sannolikhet varit Erik Dahlberg, vilken även torde ha ritat Amiralitetskyrkan. (Jfr även Karlshamns kyrka, Sv. Kyrkor, Blekinge, Bd III, under utgivning).

Materialet var trä, »sparrvirke och bräder», vilket skall ha införts från Riga. Yttertaget var täckt med tegel. Smårutade, rektangulära fönster, raktäckta dörrar.

Takryttaren kröntes med en vindflöjel med hane, vilken då kyrkan försåldes avyttrades till handelsmannen Magnus Båth, som lät uppsätta den på taket till Augerums gård.

**INREDNING
OCH LÖSA
INVENTARIER**

År 1689 synes kyrkan ha varit föremål för utvidgning, ty s. å. omtalas i RÄK. dels »Corets förökning» och dels förlängning av sakristian, som låg bakom altaret (K. A.).

Altaruppsats och predikstol äro till sitt utseende okända. Möjligen är en relief i B. M. en rest av predikstolens bröstning. Bänkarna voro färdiga 1686, ty den 7/5 d. å. upp rättades stoldelning. En K. M:ts stol var uppställd i koret.

Kyrkans orgel utgjordes av det på Karl XI:s befallning 1681 från Kristianopel hitflyttade orgelverket samt andra rester (se denna kyrkas beskrivning i Sv. K., Blekinge, Bd I, s. 25). — Om orgelns beskaffenhet få vi en föreställning genom en anteckning i RÄK. 1689. Då utbetalades nämligen 5 öre till orgeltramparen Bengt Bengtsson för inköp av »Macurium att fördrifa Råtterna af orgewärcket».

Dopfunten av kalksten från 1685 är ännu bevarad och förvaras numera i Trefaldighetskyrkan (se denna kyrka).

**SÄGERVERK
OCH KLOCKOR**

I kyrkans takryttare uppsattes det från Kristianopels kyrka 1681 hitflyttade sägerverket och ringklockan (se Sv. K., Blekinge, Bd I s. 44 f).

PALMSKIÖLD omtalar, att »torneet med Klockan hade nedfallit och många menniskior förderfwats der icke Kyrckio Rådet af ett serdeles tillfelle blifwit det warse».

I takryttaren upphängdes efter detta olyckstillbud en mindre, från Ronneby kyrka hämtad klocka, den s. k. »hospitalsklockan» (den hade tillhört S:t Görans hospital), och Kristianopelsklockan fick sin plats i en på Stortorget; ö. om nuvarande Fredrikskyrkan stående klockstapel, vilken 1691 omtalas såsom nyuppförd.

Här hängde dessutom tvenne större klockor, båda skänkta av fältmarskalken, greve R. Ascheberg.

Sedan den nuvarande Fredrikskyrkans torn uppförts, voro planer å bane att uppsätta sågerverket i något av dessa. Detta kom dock ej till stånd, ty dels måste verket dagligen uppdragas, dels befanns det starkt förrostat. 1806 beslöt församlingen att försälja det. Ramdala församling bjöd 60 rdr., en mjölnaremästare M. Bolander 67 rdr., och det senare anbudet antogs enhälligt.

Om kyrkans klockor, se i övrigt under Fredrikskyrkan.

SAMMANFATTNING AV HEDVIG ELEONORA KYRKAS KONSTHISTORIA

År 1682 är en provisorisk träkyrka för Karlskrona Storkyrkoförsamlings behov under byggnad, och 1685 22/11 inviges densamma — en centralkyrka med korsarmar samt en takryttare över mittpartiet — under namnet Hedvig Eleonora. Arkitekt var sannolikt Erik Dahlberg. Den användes till 1744, då församlingens stenkyrka — nuvarande Fredrikskyrkan — tages i bruk, varpå den försäljes 1750. Av kyrkans inventarier är bl. a. dopfunten av kalksten bevarad, nu i Trefaldighetskyrkan. Kyrkobyggnaden rives troligen 1750 eller strax därefter.

År 1846 ordnas och planteras kyrkogården, och ett gravkapell av trä med antikiserande tempelfasad uppföres.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1682 ist für den Bedarf der Storkyrko-Gemeinde in Karlskrona eine provisorische Holzkirche in Bau, die am 22/11 1685 unter der Bezeichnung Hedvig Eleonora eingeweiht wird, — eine Zentralkirche mit Kreuzarmen und einem Dachreiter über der Vierung. Architekt war wahrscheinlich Erik Dahlberg. Sie wurde bis 1744 angewandt und, als die Steinkirche der Gemeinde — die heutige Friedrichskirche — in Gebrauch genommen wurde, im Jahre 1750 verkauft. Aus dem Inventar der alten Kirche ist u. a. der Taufstein aus Kalkstein erhalten, der sich jetzt in der Dreifaltigkeitskirche befindet. Vermutlich 1750 oder gleich danach wurde der alte Bau abgerissen.

Im Jahre 1846 wurde der Friedhof angelegt und bepflanzt, auch eine Grabkapelle aus Holz mit ansierender Tempelfassade aufgeführt.

SUMMARY

In 1682 a provisional wooden church was being built to meet the requirements of the Karlskrona «Great Parish», and on 22nd November 1685 it was consecrated — a central church with transepts and a ridge-turret over the central part — and named Hedvig Eleonora. The architect was probably Erik Dahlberg. It was used until 1744, when the stone church of the parish — the present Frederick Church — was taken into use, after which it was sold in 1750. Of the furniture and fixtures the limestone font has been preserved and is now in Trinity Church. The church building was demolished, probably in 1750 or immediately afterwards.

In 1846 the churchyard was laid out and planted, and a wooden mortuary chapel with a temple façade in antiqué style was put up.

Fig. 4. Fredrikskyrkan från s. o.
Friedrichskirche von SO. Frederick Church from S.E.

FREDRIKSKYRKAN

BESKRIVNING

KYRKANS
LÄGE I STADS-
PLANEN

Kort tid efter utfärdandet av det K. brevet om staden Karlskronas anläggning 1679 5/12 befalldes, att staden skulle indelas i tomter, och N. Tessin d. ä. anmodades 1680 20/2 att tillsammans med Erik Dahlberg utarbete ritningar till offentliga byggnader, däribland även kyrkor. Tessin synes också ha uppgjort ett utkast till stadsplan, men detta utkast följdes endast till mindre delar. Mera motsvarande stadens blivande

utseende var Dahlbergs plan av 1682, men såväl denna som planen av 1683 äro betydligt förenklade i den år 1694 stadfästa Dahlbergska grundplanen. Stadens centrum är Stortorget. På Tessins ursprungliga plan antyder intet, att han här från början avsåg någon monumental platskonst eller att han tänkt sig att hit förlägga någon av de senare här uppförda kyrkorna. På den Dahlbergska planen däremot är Stortorget omgivet av monumentalbyggnader: mot v. ett rådhus och Trefaldighetskyrkan; mot ö. Fredrikskyrkan.

Fredrikskyrkan intager ett dominerande läge i stadsplanen. Dess torn och konturer behärska stadssiluetten, antingen man ser denna från fastlandet eller utifrån havet. Kyrkans v. fasad bildar Stortorget's egentliga avslutning mot ö., och det festliga intryck, betraktaren får av denna fasad, stegras ytterligare genom Trefaldighetskyrkans portik och kupol samt den breda rådhusfronten. Nyklassicism och klassisk barock smälta här tillsammans. Frånsett en del störande detaljer, främst ett par senare uppförda, ej väl avvägda byggnader, utgör torget, som på få andra ställen i Norden, en plats, som är präglad av enhetlig samverkan och verklig monumentalitet.

Kyrkan omgives i n., s. och ö. av en trädplantering från 1800-t:s senare hälft. Om platsens utseende dessförinnan, se D. Rosenbaums teckning från 1808 (sid. 2). PLANTERING

Kyrkans plan (fig. 7) bildar ett latinskt kors. Omedelbart ansluten till tväraxeln ligger absiden. I v. tvenne torn. Långhuset består av ett mittskepp, som på vardera sidan öppnar sig mot tre sidokapell. Byggnadsmaterialet är kluven gråsten, till omfattningar, lister, trappor etc huggen Ölandskalksten. I tornen ingå både kluvna gråstensblock i särdeles jämna skift och kalksten samt även tegel. Valven äro av tegel. PLAN
MATERIAL

Kyrkan vilar på en hög, i gråblått putsad sockelvåning, varöver den egentliga sockeln, som är av kalksten, höjer sig. I n. ligger den starkt utskjutande grunden synlig i marknivån, och den är här avtäckt med stora kalkstensplattor, där den möter långhusets sockelvåning. SOCKEL

Murarna, som utvändigt äro putsade i rödgult, indelas av i grått oljemålade pilastrar, vilande på baser av samma profil och i samma material som sockeln. Pilastrarna bära en profilerad fris, och omedelbart däröver vidtager en rikt profilerad, förkroppad våningslist. MURARNA

Från kapellradernas pulpettak höja sig pilastrarna såsom svängda strävor mot mittskeppet, där de krönas av en profilerad, förkroppad gesims. Korsarmarna ha samma indelning av murpilastrar.

Yttertaken äro belagda med kopparplåt. YTTERTAK

Fönsteromfattningarna äro av huggen kalksten. I solbänkarna svartmålad plåt. Mittskeppets fönster äro stickbågiga, sidoskeppens rundbågiga i form av ett cirkelsegment, delat av tvenne kalkstensposter.¹ Korsarmarnas fönster äro i bottenvåningen FÖNSTER

¹ Om fönstren heter det år 1753 i LANGEBEKIANA s. 133, att de »vanzire hele Bygningen baade uden og inden, og gjør den skønne Kirke mørk neden udi. Det skal være paa Kunsten gjort, men mig stod det slet intet an.»

stickbågiga, i övre våningen som sidoskeppens. Absidens fönster äro rakt avslutade med slätputsade omfattningar. Om västpartiets fönster se nedan.

Fönstren försågos vid restaureringen 1913—1915 med antikglas i blyspröjsar. Korets fönster erhöilo samtidigt enkla glasmålningar enligt ritning av arkitekt A. Lindegren, utförda av Neuman & Vogel i Stockholm.

INGÅNGAR

I vardera korsarmen är en rektangulär ingång med omfattning av huggen kalksten, krönt av en profilerad gesims (fig. 4). Dörrarna äro klädda med i grönbrunt målad kopparplåt. Framför äro lagda kalkstenstrappor med gjutna järnräck. I v. mellan tornen en stor raktäckt portal med entablement och gesims. Framför är lagd en stor fritrappa av kalksten.

Under n. sakristian är i sockelvåningen en raktäckt ingång till källarvåningen. I n. och s. en liten ingång till vardera tornet. Framför den n. en liten trappa av kalksten.

Innanför n., s. och v. ingångarna äro nyare vindfång av brunmålat trä.

INTERIÖR

Invändigt äro murarna slätputsade och avfärgade i vitt. Väggarna indelas av pilastrar, utan baser men med joniska kapitäl, uppbärande en gesims, som löper runt hela kyrkan (se fig. 9, 10 o. 21). Pilastrarna i koret äro förkroppade. I absidens tandsnittsfris är i varje pilasterhörn inlagd en förgylld druvklase.

De båda korsarmarna ha mot v. en rundbågig blindering. I sidokapellens v. och ö. väggar äro inlagda rundbågiga nischer.

I korsarmarnas v. murpelare löpa trappor till predikstol i n. och en liten loge i s. och fortsätta sedan till de därovan i korsarmarna belägna läktarna.

Långhuset täckes av ett tunnvalv, som genom gördelbågar uppdelats i tre avdelningar. Korsmitten täckes av ett kryssvalv med tunna ribbor. I korsarmarna liksom i sidokapellen tunnvalv, i absiden ett halvt kupolvalv med ribbor.

De båda sakristierna täckas av ribblösa kryssvalv.

GOLV

Golvet är överallt av kalksten, inlagt vid restaureringen 1913—1915.

VÄSTFASAD
OCH TORN

Mot v. springer långhusfasaden fram något framför de två tornen, som äro lika behandlade (fig. 5).

Detta mittparti är uppdelat i två våningar samt krönes av en trekantig gavel. Båda våningarna äro indelade genom vardera fyra pilastrar. I bottenvåningens mittaxel en raktäckt portal, vilken i övre våningen motsvaras av ett stort, rundbågigt fönster med rik omfattning. På ömse sidor om detta rektangulära, listomfattade blindfält, på ömse sidor om portalen rundbågiga nischer.

Frisen mellan första och andra våningen är putsad, eljest är all dekoration i kalksten.

De smala, med låga huvar täckta tornen, som äro försedda med hörnpilastrar, ha på alla de tre synliga sidorna samma baser, kapitäl och listverk som västfasaden.

De resa sig en våning högre än fasaden i övrigt, översta våningen med fyra stora rundbågiga öppningar.

TORNENS
INRE

I n. tornet går från ingången i n. en trappa till de övre våningarna. I tredje våningen hänga tvenne klockor (se sid. 55—56). Väggarna äro här illa murade, utan släta fogar.

Fig. 5. Fredrikskyrkan från s. v.
Friedrichskirche von SW. Frederich Church from S.W.

Ovan klockorna äro de vitputsade. S. tornet har i bottenvåningen trätak. I jämnhöjd med n. tornets tredje våning leder en ingång från långhusets vind in till s. tornet, och från denna höjd leder en trappa upp till klockan. Vid restaureringen 1913—1915 inlades i v. under orgelläktaren mellan tornen en förhallsartad vestibul.

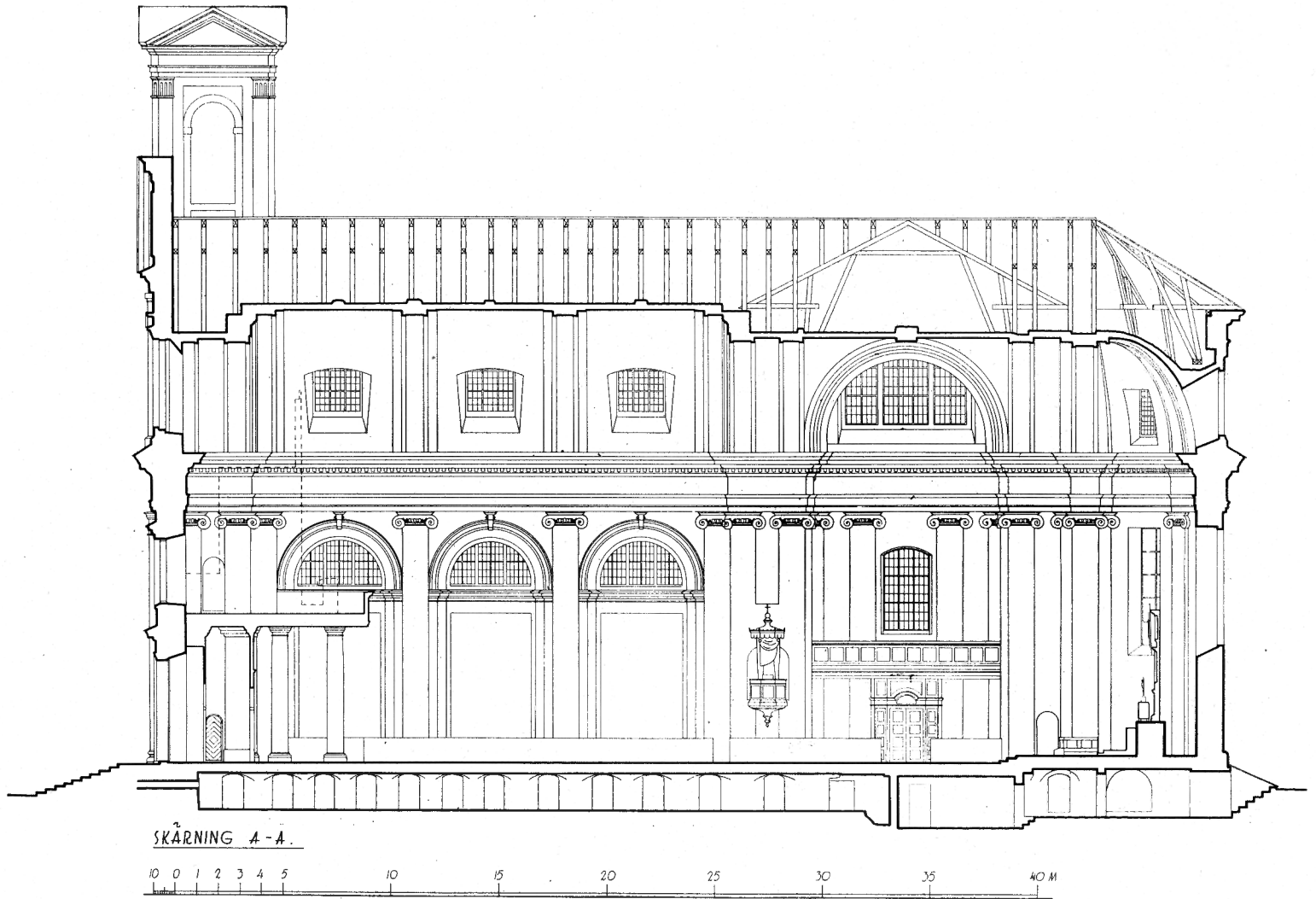

Fig. 6. Längdsektion mot norr.
 Längsschnitt gegen N, Longitudinal section facing N.

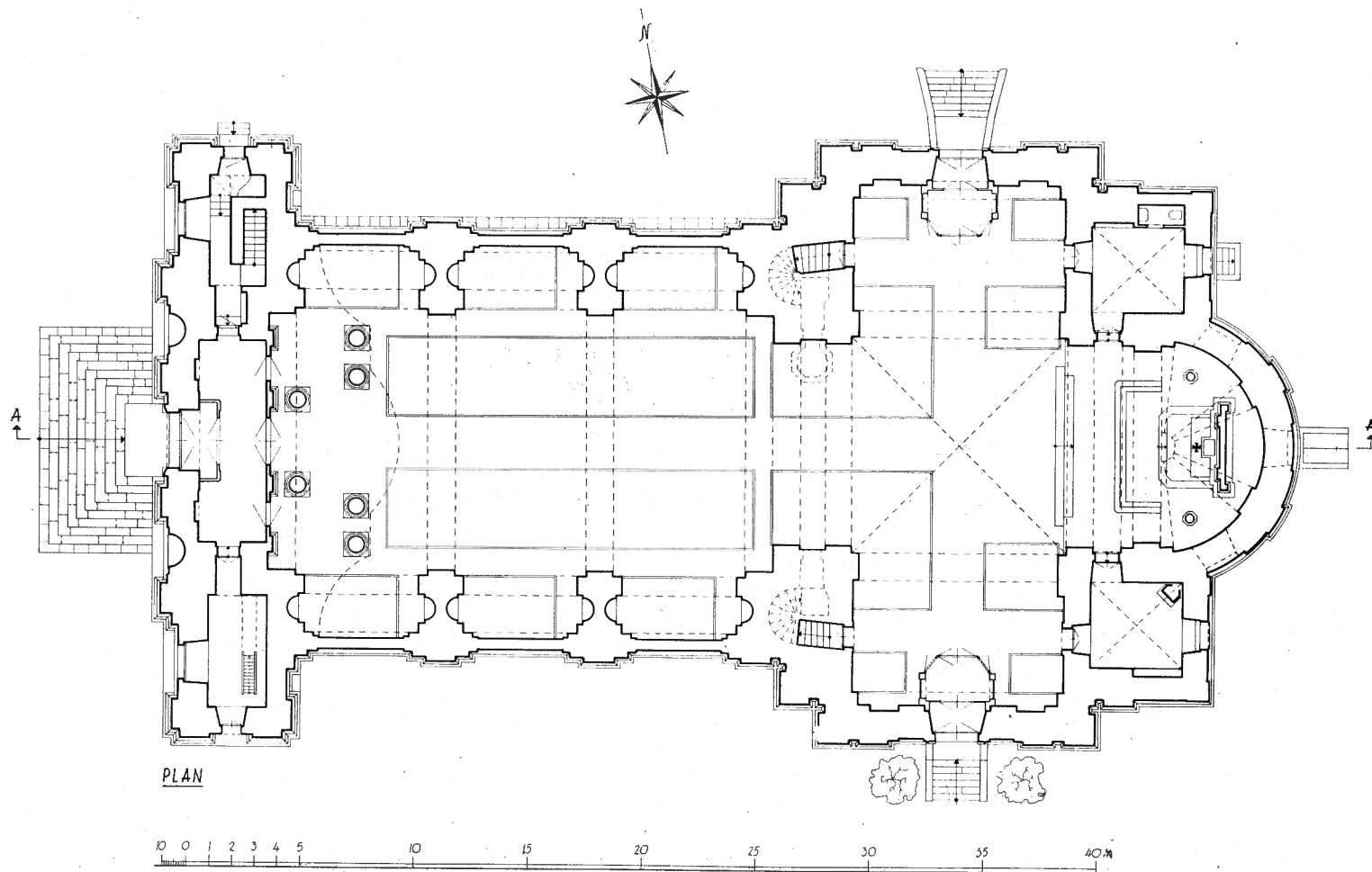

Fig. 7. Plan.
 Grundriss. Plan.

- SAKRISTIÖR Öster om tvärskeppet äro i n. och s. sakristior utbyggda. Murarna äro utvändigt uppdelade av slätputsade hörnlisener och upptill avslutade med en rikt profilerad gesims, i vilken även kalksten förekommer. Rektangulära fönster med järngaller.
- Till sakristiorna leda rundbågstäckta ingångar från såväl kor som korsarmar.
- UPPVÄRMNING Vid absidens sockelväning är utbyggd en källarhals, som lämnar tillträde till värmekammaren. Kyrkan uppvärms sedan restaureringen 1913—15 genom centralvärme.
- GRAV-KAMMARE Vid 1700-t:s mitt funnos under kyrkan 49 murade och välvda gravar. Nedgången till dessa var anordnad genom en öppning i långhusgolvet, täckt av en trälämm. Ursprungligen synes källarväningen planerats för endast 43 gravrum enligt vad som framgår av en ritning från 1803 av David Rosenbaum, förvarad i kyrkans arkiv (fig. 8). Denna är emellertid en kopia av en tidigare dessein av C. Winblad och tillhör alltså 1720-t. Under absiden var superintendentsgraven belägen. — Vid restaureringen 1913—1915 borttogos de sista kvarstående kistorna, och skelettrestererna nedgrävdes på nya kyrkogården. En del kistplåtar av tenn och mässing förvaras på vinden till Trefaldighetskyrkan, men vilka av dessa som komma från Fredrikskyrkan och vilka från Trefaldighetskyrkan är omöjligt att avgöra. Skiljemurarna mellan gravkammarna bortbrötos vid samma tillfälle.

BYGGNADSHISTORIA

Tiden 1690—1699

- FÖR-
BEREDELSE Vid sitt besök i Karlskrona den 1/8 1690 avlät Karl XI en skrivelse till generalamiralen Wachtmeister med anmodan att tillse, att räkenskaper avlämnades för de kollekt, som insamlats till den föreslagna stenkyrkans uppförande. Detta för att man skulle bli i stånd att se, huru mycket som åtgått av kollekterna till den uppförda provisoriska kyrkan (Hedvig Eleonora), samt vad som vore i behåll till stenkyrkans uppbyggnad (RIKSREGISTR.).

År 1691 6/5 förordnade K. M:t, att en viss andel av sjötullskonfiskationerna skulle användas till Kalmar och Karlskrona kyrkobyggnader. 1693 5/12 heter det, att hälften av sådana konfiskationsandelar, som sedan den föregående resolutionen voro fallna vid stora sjötullen i Karlskrona, skulle användas till därvarande svenska kyrkans uppbyggnad. Vad som från början av 1694 utföll av dessa medel under de trenne nästföljande åren, »det skall enskilt där till användas» (RIKSREGISTR.).

Några år därefter eller 1697 29/12 förordnade K. M:t, att med stenkyrkans byggnad gällde, att med hjälp av de då insamlade medlen det »ju förr ju heller må göras begynnelse, hälst wij och förnimme, att deras träkyrkia är mäckta förfallen» (RIKSREGISTR.).

- BYGGNADS-
MATERIAL
FRAMFORSLAS Vid denna tid hade av församlingens medlemmar frivilligt framkörts 2 276 lass gråsten för grundmurarnas sträckande. Församlingen beslöt nu tillskriva landshövdingen och anmoda denne att konferera rörande framforsling av materialier och angående en

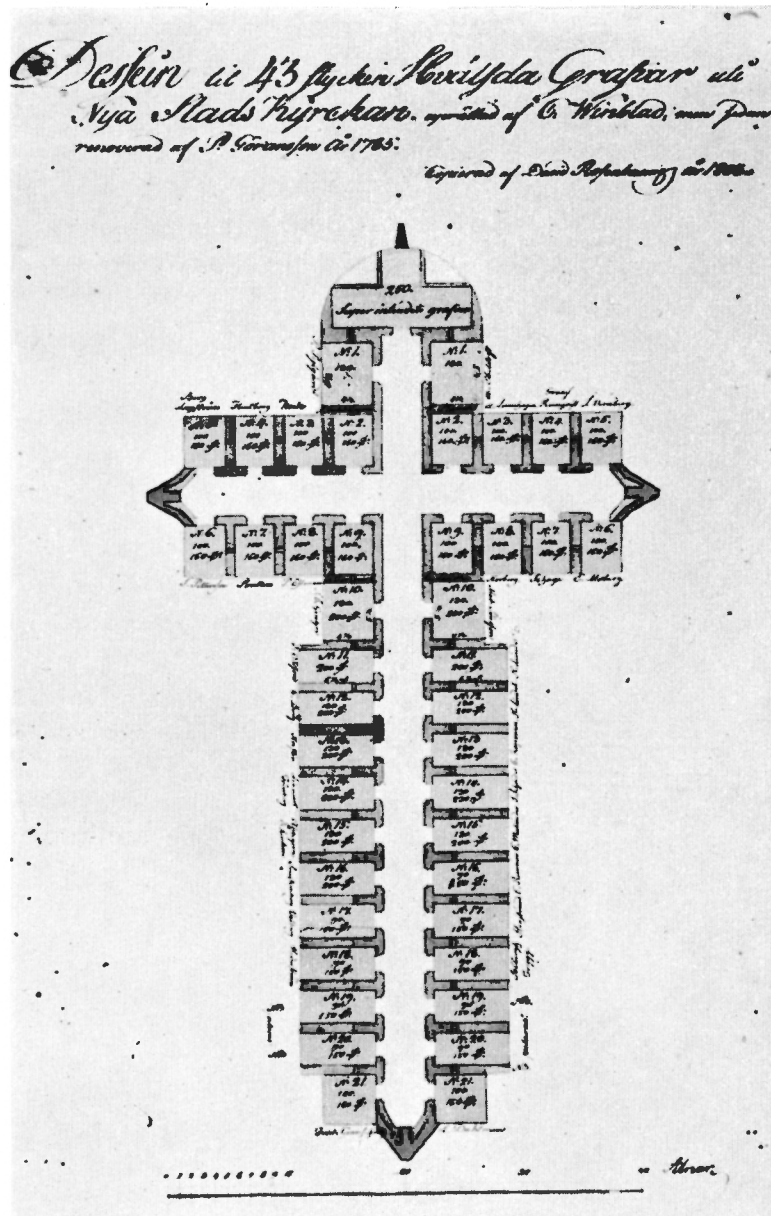

Fig. 8. Plan över gravarna i kyrkan 1785.
 Plan der Gräber in der Kirche. 1785. Plan of graves in the church, 1785.

av K. M:t approberad grundritning, ävensom att träda i förbindelse med generalkvarterslöjtnanten P. L. Leijonsparre och kaptenen C. J. de la Wallée, vilka personer enligt kyrkorådets åsikt voro villiga att utan ersättning uppgöra ritningar.

Arbetet kom likväl ej i gång. Förklaringen härtill få vi i en skrivelse från K. M:t till Hans Wachtmeister 1699 25/2, vari det heter: »Wij see utur Eder underdånige skrifwelse daterat d. 9 Januari sistl. hurusom I till föllie af Wår nådige befallning äre i werket begrepne at göra behörige anstalt om den Swänske körkians upbyggande i Carlsrona, men emedan derwid nödwändigt behöfwes den desseinen som Öfwer Intendenten Tessin uti Högst Sal. Hans Kongl Majjtz Wår högtährade K. Herrfaderns lijf(s)tijd har författat öfwer bem^{te} Körkiobyggnad, på det man må kunna see om den samma är af den etendue och stoorleek som Magistraten och Borgerskapet åstunda, förmenandes de bem^{te} körkia böra wara af den stoorleek och uthrymme, att ongefehr 3 000 Persohner däruti kunna placeras; ty anholle I underdånigst, at bem^{te} dessein Eder måtte blifwa tillhanda sändt; dhet länder Eder fördenskull herupå till nådigt swar, at som ofwanbe^{te} af ÖfwerIntendenten Tessin författade dessein således är approprierad och lämpad, at allenast 1 000 persohner skulle kunna få rum i körkian, efter då wid handen gifne förslag, warandes den samme på det sättet nu mehra obrukelig, så att en annan nödwändigt måste förfärdigas effter den stoorleek som nu erfordras: Så är hermed till Eder Wår nådige willie och befallning, at I med aldraförste till oss insänden en richtig plan aff platsen som är uthsedd till körkiobyggnaden, på det man därutaf må kunna see, om den samme är af det begrep, at en så stoor körkiobyggnad derpå kan uppsättias, och desseinen sedan derefter lämpas, skullen I och befinna at bem^{te} platz där till är för liten då hafwen I på den händelsen en annan tienlig platz på något beqwämt stelle i Staden uthsee, och Oss planen däröfwer tillsända, då Wij wele ställa behörige ordres, at desseinen på mehrbe^{te} Kyrkiobyggnad därefter skall blifwa förfärdigad, och Eder till handa sändas.» (RIKSREGISTR.).

SITUATIONS-
PLAN 1699

Wachtmeister svarade den 25/3 s. å., att han »låt it författa een designation och afriktning, uppå sielfwa plan af den utsedde plattzen, till Stadzkyrkians byggnad här i Carlskrona, som här innelycht till Eders Kongl. Majjtz aldranådigste wälbehag, i diupaste underdånigheet öfwersändes, på det Eders Kongl. Majj^{et}, lijkmätigt des nådigste utlåtelse, må dereffter kunna desseinen låta förfärdiga, till den begiarte stoorleken för 3 000 persohner, under hwilket antahl lijkwähl förstås, hwad som af Kyrkiefolcket på gångar och läktare kan rymmas; warandes nödigt Aldranådigste Konung, att man i medler tijd söker till att fortfara med sprängningen och Steenklyfningen af dhe wijd Kyrkieplattzen befindtel. bärg och steenar, effter som man i annor måtto intet weet, med mindre omkostnad att anskaffa nödig steen till fundamentet och Kyrkiomuren, som lærer komma uppå een tämmelig hög foot till ståendes; Jag afwacktar i underdånigheet Eders Kongl. Majjtz wijdare nådigste ordres här utinnan jempte nådig communication af den formerade desseinen öfwer sielfwa kyrkian; = : = :» (Städers acta. Karlskrona. 30. R. A.).

Fig. 9. Interiör mot ö.
Innernes gegen O. Interior towards the east.

Period av stillastående 1700—1716

Karl XII:s många krig och det därmed följande ekonomiska betrycket vållade ett mångårigt avbrott i byggnadsförberedelserna. Härtill bidrog även den långsamhet, varmed de anslagna konfiskationsmedlen inflöto. Samhällets innevånare hade andra saker att sysselsätta sig med, och under mer än sexton år var det tyst i byggnadsfrågan.

Tiden 1717—1720

KONFISKA- TIONSMEDLEN UTBETALAS

Det dröjde till år 1717, innan man på allvar började tänka på att förverkliga planerna på stenkyrkan. Detta år den 26/9 skriver nämligen generallöjtnanten vid Amiralitetet H. H. von Liewen till landshövdingen, att han givit Amiralitetets räntmästare i Stockholm Joh. Psilander order att till kyrkorådet utbetala kyrkans medel.

OVISSHET OM KYRKANS RITNINGAR

Egendomligt nog synes den ursprungliga byggnadsritningen under tiden gått förlorad eller bortglömts, ty enligt protokoll 1718 10/11 hade löjtnanten vid fortifikationen SIWER ARWIDSSON¹ uppgjort en dessein, enär det vore kyrkorådet »obekant, om någonsin någon dessein blifvit i nåder approberad eller ej». Det är väl troligt, att man, sedan situationsplanen 1699 sänts upp till Stockholm, icke hunnit med att göra upp nya ritningar före krigsutbrottet 1700, och att ärendet helt enkelt sedan legat bortglömt under det långa kriget.

KONTRAKT OM PLANERING OCH GRUND- LÄGGNING

Då den gamla träkyrkan »lutade mot sitt fall», gav K. M:t 1719 29/8 sitt tillstånd till att arbetet kunde påbörjas, och 1720 28/1 ingicks kontrakt med Arwidsson om stensprängning och planering av kyrkotomten med eget arbetsfolk samt om grundmurens anläggning och uppmurning. Kyrkotomten var redan utmätt på den av K. M:t 1700 stadfästa generalkartan över stadens tomter. Vid byggets början gjorde 20 ryska krigsfångar dagsverken.

TESSINS RITNING

Grundläggningsarbetet synes emellertid ha gått trögt, ty trots flera påminnelser hade den i Karlskrona uppgjorda byggnadsritningen, som sänts till Stockholm, ännu icke gillats och återsänts. Åt riksdagsfullmäktigen, borgmästaren Anders Ebbeltoft uppdrogs att ordna detta ärende. Vid sin ankomst till Stockholm uppvaktade denne excellensen, greve Nicodemus Tessin d. y., men trots dennes flera gånger givna löfte att låta tillstålla honom en av Tessin själv för länge sedan uppgjord och av Karl XI gillad ritning, som skulle finnas i excellensens förvar, lyckades Ebbeltoft varken utfå denna eller den av kyrkorådet insända, Arwidssonska ritningen. I april 1720 omtalade Ebbeltoft i en till K. M:t riktad skrivelse, att tomten snart vore planerad, verkmästare antagna och en del materialier uppköpta, samt anhöll att någon av de av K. M:t gillade ritningarna

¹ SIWER ARWIDSSON, konduktör vid fortifikationen, blev 1710 konduktör i Karlskrona, löjtnant 1711 och sedermera kapten. Han arbetade på sjökastellen under Stuarts ledning och tog sedermera avsked för att helt kunna sysselsätta sig med arbetet vid Fredrikskyrkan. Hans förman, överstelöjtnanten Gustaf Otto von Lindeblad (f. 1670, d. 1736) var förtrytsam över att han själv ej blivit ihågkommen vid tillsättningen av denna syssla. Arwidsson avled 1728.

Fig. 10. Interiör mot väster.
Innes gegen Westen. Interior towards the west.

Fig. 11. Fredrikskyrkan enl. teckning i U. B. (Blekinge 42407).
Die Friedrichskirche nach einer alten Zeichnung. Frederick Church after an old drawing.

mätte tillställas honom. Skrivelsen remitterades till Tessin, och i juli 1720 kunde Ebbeltoft till kyrkorådet överlämna den av Tessin uppgjorda och av Karl XI gillade ritningen (fasadritningen finnes i behåll, fig. 12). Kyrkans övriga äldre ritningar förkommo vid stadens brand 1790. Kyrkans sigill från 1720 (se titelbladet) lämnar en rätt pålitlig bild även av den av Tessin tänkta längdfasaden. Jfr även den å fig. 11 återgivna teckningen i U. B. Bilden stämmer i allt väsentligt med kyrkans nuvarande utseende utom vad beträffar tornens krön. Över dessas gavelkrön höjer sig nämligen lanterniner med karnisformade huvar, i sin tur prydda med höga spiror. På ömse sidor om vardera korsarmen resa sig dessutom små torn, krönta av svängda huvar med höga spiror. Den nuvarande västfasaden överensstämmer i nära nog varje detalj med Tessins ritning med undantag för några få prydnadsdetaljer, vilka icke ha kommit till utförande. De stora rundbågiga nischerna på ömse sidor om huvudingången rymma sålunda på Tessins

KYRKANS
UTSEENDE
ENLIGT
RITNINGEN

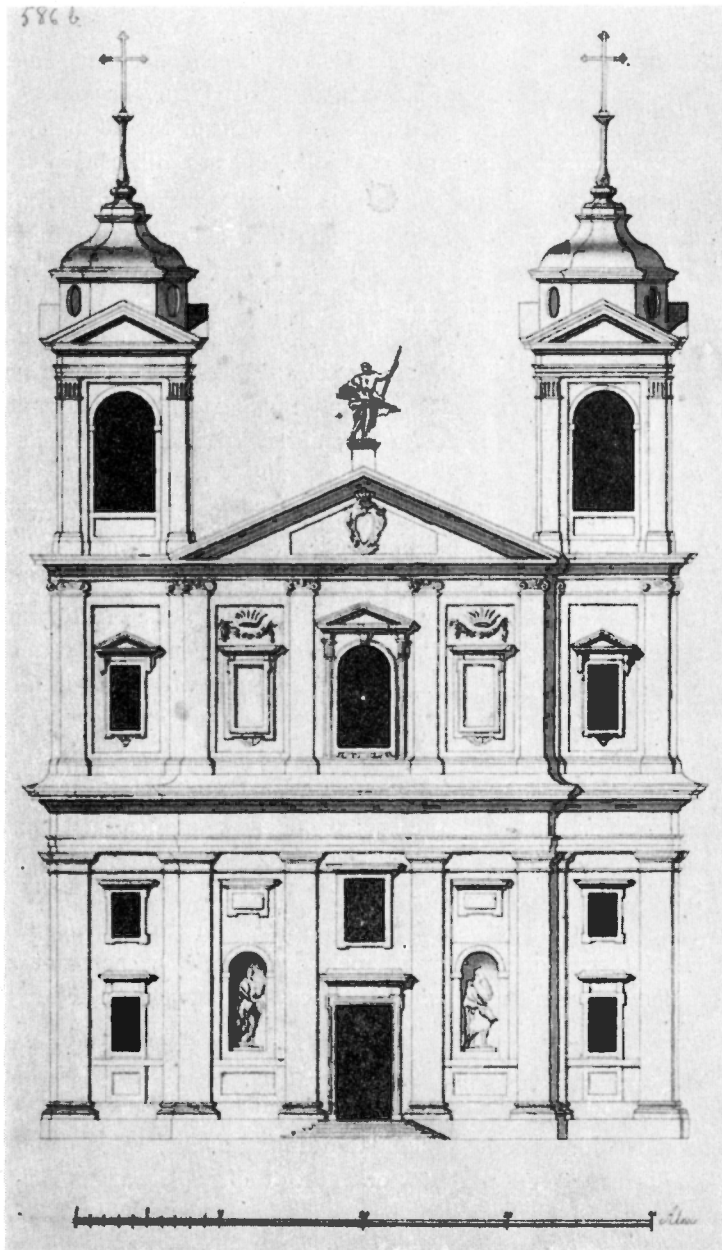

Fig. 12. Ritning till västfasaden av Nic. Tessin d. y. Original i Hochschildska saml., Bellinga.

Westfassade. Zeichnung von Nic. Tessin d. y. Original in der Hochschildschen Sammlung, Bellinga.

Drawing for the west façade by Nic. Tessin the Younger. Original in the Hochschild Collection, Bellinga.

ritning vardera en staty. Likaså finnas över motsvarande fönster i andra våningen girlanger och en krona. Mittfältet i den nu tomma gavelfrontonen rymmer en medaljong, medan hela gaveln krönes av en stor staty i friskulptur. Ingen av dessa detaljer torde i likhet med tornhuvorna någonsin ha blivit utförd. Sigillbilden visar en högre takresning än den nuvarande, men torde därvidlag ej vara tillförlitlig.

Fasadsystemet är sådant vi känna det från flera av de tessinska kyrkobyggnaderna, bl. a. Kalmar domkyrka, men vid Fredrikskyrkan har skärmfasaden blivit ytterligare förenklad och samtidigt mera förfinad i proportionerna. Västfasaden visar stora likheter med Tessin d. ä:s ritning till den planerade Finska kyrkan i Stockholm (M. OLSSON, Nicodemus Tessin d. ä:s Finska kyrka på Helgeandsholmen och dess konsthistoriska ställning, Rig. 1926.). Denna västfasad med dess pilasterindelning, fönster, nischer och blinderingar i rik rytmisk omväxling återfinnes på romerska barockkyrkor. Även grundplanen har italienska förebilder, vilka alla utgå från jesuitkyrkan Il Gesù.

GRUND-
STENEN LÄG-
GES 1720 9/9

Från maj till september 1720 hade Arwidsson måst upphöra med arbetet i väntan på byggnadsritningen. Under tiden beviljade K. M:t 1720 30/7, att kyrkan finge uppkallas efter konung Fredrik samt, efter en framställning från landshövdingen Salomon von Otter den 15/8 s. å., att, då »med grundmurens anläggande oförtöfwat kommer att göras begynnelse», von Otter finge å konung Fredriks vägnar lägga grundstenen under kanonsalut liksom »då den tyska kyrkian i Carlsrona ward anlagd» (RIKSREGISTR.). Den 9 september 1720 nedlades sålunda grundstenen under stor högtidlighet. Om akten finnes följande skildring bevarad:

»Carlsrona den 12 September 1720. Sedan Hans Kongl. Majjt, förmedelst des til landzhöfdingen Baron von Otter aflätne bref, i nåder hade effterlätit och befalt, det å Hans Kongl. Majj^{tz} vägnar, han skulle läggia den första grundstenen til den nya Stenkyrkian för Swenska Församlingen här i Staden effter den approberade dessein hwarmed nu effter högstbem^{te} Hans Majj^{tz} nådigste tillåtelse skall göras begynnelse; Så blef af Herr Landzhöfdingen och Kyrkio Rådet beramat at låta denne act gå för sig nästledne fredag, som war den 9 Septemb. hwilket skiedde med fölliande ceremonier: nembl.

1. Om morgonen kl. 8 opmarcherade de Fyra Borgare Compagnierne med fult gewähr samt flygande Fahnor och speel och stälte sig mitt för Rådhuset.

2. Under samma tid församlade sig landzhöfdingen med Samtel^e Borgmästarne och Rådmännerne tillijka med Kyrkio Rådet och alla de öfrige Stadzens Betiente på Rådstugu Sahlen, sammaledes ock

3^{tie} Herr Superintendenten Doct. Humble med Probsten i Tyska Församlingen samt Kongl. Ammiralitetets Predikanterne och de öfrige denne Stadsens Präster samt Scholae Betiente med Scholae piltarne i den gamla Stadzens Träkyrkia.

4to Klockan 9 gafs ordre til Capiteinerne af Borgare Compagnierne at marchera opp

på Torget, ställandes sig 2 Compagnier på hwardera sidan om platsen eller rummet der den första grundstenen skulle läggias, wändandes fronten til bemelte rum.

5to När Compagnierne således hade stält sig i ordning begyntes ringningen med klockorne.

6. Straxt effter ringningen war begynt begaf sig herr Superintendenten med de öfrige af Prästerskapet samt Scholae betiente, i process ifrån gamla kyrkian til Torget, gåendes förut 2^{ne} af Stadsens utrijdare med deras beslagne Stafwar, näst effter dem Scholae-piltarne två och två i bredd, och så Rector och Cantor Scholae, och derpå med en liten distance Herr Superintendenten med Prästerskapet äfwen paretahls, tagandes deras Station och ställe på Norre sidan om rumet der grundstenen skulle läggias.

7mo När således Prästerskapet med Scholan hade intagit sit rum förfogade Landzhöfdingen sig med Borgmästare och Råd samt Kyrkio-Rådet tillijka med de öfrige Stadsens Betiente från Rådhuset til Torget, i fölliande ordning, at förut gingo Stadsens begge Wachtmästare med Silfwerbeslagne Stafwar, et litet stycke effter dem ginge Stads-Secreteraren, Notarien och Actuarien, alle tre i bredd, bärandes hwardera i handen en Silfwer Praesenter Talrick på hwilke den som bars af Stads Secreteraren och war förgyld, war satt en med drifwit arbete helt utan och innan förgyld Silfwerask, hwaruti woro lagde de stora Medailler samt annat guld- och Silfwermynt af Hans Kongl. Majj^{tz} eget bild och prägel, hwilka Hans Kongl. Majj^t allernådigst har förährat och til landzhöfdingen öfwersändt at, effter gammal sedwagne, för Posteritetens skuld läggias och förwahras under första grundstenen. På den andra, som bars af Stads Notarien, war lagd en af Silfwer zyrilig giord Mureslef, skafftet öfwerdragit med blått Sammet med Silfwer broderat och en Silfwerqwast i ändan af skafftet. På den tredie, som bars af Stads-Actuarien, war lagd en hel ny och blank polerad Muurhammar med zyriligt skafft. Dernäst effter fölgde Landzhöfdingen och sedan Borgmästarne och Rådmännerna samt Kyrkio Rådet och Betienterne.

8vo Enär nu således Landzhöfdingen med Magistratspersonerne och Kyrkio Rådet woro komne fram til platsen, hwarest Stenen läggas skulle och intagit deras stånd på Södra sidan gent emot Prästerskapet, blefwe de förberörde Praesenter-Talrickar med Penningeasken och instrumenterne nedsatte på et litet der til förutsatt och med rödt kläde betäckt bord: Hwarpå ringningen med Klockorne strax uphöorde och blåstes up af Hautboisterne.

9no När Musiquen uphöorde gjorde herr Landzhöfdingen til den församlade Menigheten et kort taal och berättelse om denna Stadzens första fundation, som äfwen är just 40 år sedan, men i synnerhet om hwad som uti alla de under berörde åhrens omskifftelige Regementztider är förelupit, denna Kyrkiobyggnaden angående, hwarpå Landzhöfdingen af Lands Secreteraren Bergenhielm lät upläsa de Kongl^e Resolutioner som på begge desse senaste Rijkzdagar, denne Kyrkiobyggnaden angående, äro fallne, och sidst Hans Kongl. Majj^{tz} til Herr Landzhöfdingen afgångne nådigste bref berörande samma ährende.

10. Här på begynte Cantor Scholae en Psalm som Herr Superintendenten dertil uthsedt.

11. När Psalmen war utsungen begynte Herr Superintendenten sin Sermon och den med et mycket bewekeligt och icke mindre lärdt taal til närwarande ährende med tacksäjelse och lyckönskningar utförde, som en tima warade.

12. Så snart sermonen war ändad blåstes åter up af Hautboisterne och då steg Landz Secretⁿ Bergenhielm til bordet och tog den Praesenter-Talricken, som Penninge-asken stod på, och praesenterade landzhöfdingen, som förfogade sig till bordet, öppnades asken hwaruti Medaillerne och de andre Myntesorterne lågo, tagandes dem uth och lade dem på bordet, då en annan af tredubbelt Bly dertil giord Ask af Byggmästaren framgafs, hwaruti de åter lades och sattes i stället på Praesenter-Talricken. Derpå trädde landzhöfdingen från bordet neder til rummet hwarest Grundstenen läggias skulle, fölliandes de som Praesenter-Talrickarne buro honom effter, warandes dersammastädes i hårda Hälleberget en rund groop uthuggen, lämpad effter blyaskens stoorleek, och då blef Blyasken til Landzhöfdingen af Landz Secreteraren Bergenhielm praesenterad, hwilken den i den uthuggne gropen insatte, blifwandes deröfwer lagt et afpassat Stenläck.

13. När detta war förrättat stiger StadzNotarien fram med den andra praesenter-Talricken på hwilken Silfwer-Murslefwen låg, och praesenterar den samma, hwilken Landzhöfdingen fattar och tager med den samma af den tilredde Murkalken, som uti et kiäril der hos stod, tre Slefwar hwar efter annan med tienlig distance och slår Blyasken med Medaillerne war insatt, wid hwilken förrättning herr Superintendenten uttalade de orden (I namn Guds Faders, och Sons och thens Hel. Andes, Amen) och när det war bestält lefwererar Landzhöfdingen den nu brukade Silfwer Muur Slefwen til Byggmästaren med de Orden: Denne Muursleef blifwer Eder på Församlingens och Kyrko Rådetz wägnar till en Åminnelse förährad. När detta war förrättat begifwer sig Landzhöfdingen på andra sidan om den stora och på fall stälde Grundstenen, som war kantad och til rummet afpassad, fattandes med begge händerne uti en baak om den samma stående jernstöör, och dermed häfwer Stenen at han faller just in uti det afpassade rummet mitt öfwer der Blyasken med Medaillerne war insatt, och när Stenen således war lagd, gjorde Herr Superintendenten åter en dertil lämpad Gudelig böön och lyckönskan.

14. Dernäst trädde Stadz Actuarien med den tredie praesentertalricken fram, på hwilken låg den polerade Murhammaren, och praesenterade Herr Landzhöfdingen, hwilken han fattade, och gjorde med tienlig distance dermed tre starka Hammarslag ofwan på Stenen, hwilken Byggmästaren sedan af honom anammade: Wid hwilken act Herr Superintendenten äfwen gjorde en gudelig böön och lyckönskan, hwarpå Landzhöfdingen steg up och stälte sig i des förra rum igen, blifwandes Praesenter-Talrickarne af förbemelte wederbörande åter stälte på bordet.

15. Herpå begynte Cantor Scholae läfsången: O Gud wij låfwe Tig etc.

16. Så snart läfsången begyntes gafs Signal med 2ne raquetters stigande, hwarpå 8

halfwa Cartouer blefwo låssade, och när man kom til de sidste Verserne, gafs åter ny Signal lika som förr, då andre gången lika många Canon-skått skiedde.

17. Härpå slöt H. Superintendenten denne Acten med böner och wälsignelse, hwarpå Hautboisterne åter instämde, ställandes Borgare Compagnierne sig åter i sin förra Ordning igen.

18. Enär nu således alla Ceremonier woro ändade förfogade sig Landzhöfdingen med Magistrats personerne och Kyrkio Rådet i lika ordning som tillförende på Rådhuset, och sammaledes Herr Superintendenten med Prästerskapet och Scholan til gamla Stadskyrkian, och sidst marcherade Borgare Compagnierne af Torget, ställandes sig för Rådhuset, hwarifrån de sedan aftrouppade wid Klockan emot 12 om middagen, då ock de öfrige skildes åth.» (Acta Ecclesiastica. Lunds stift. K. R. A.).

Tiden 1721—1729

I maj 1721 påbörjades arbetet med grundmurens läggning och den 25/8 s. å. meddelade Arwidsson till kyrkorådet, att detta arbete var färdigt. Grundmurarna uppgingo enligt fortifikationslöjtnanten H. Höjers avmätninginstrument 1721 7/10 till 175 kub.famnar och 96 kub.fot. Enligt protokollet 20/10 krediterades Arwidsson för 177 kub.famnar med 4 956 dlr. smt.

GRUNDMUREN
FÄRDIG 1721

S. å. upprättade kyrkorådet en »stambok» för insamling av medel till bygget.

Följande år beviljades, att manskapet från stadens garnison fick biträda vid kyrkobygget emot viss dagspenning. Arwidsson företog vid denna tidpunkt en resa till Kalmar och Öland för att ordna om brytning av blocksten på nämnda ö samt avslöt kontrakt med några av allmogen 9/3 1722. Några bönder transporterade den brutna stenen till Svartehamn för att undvika den öppna sjön under hösten. Därifrån avhämtades stenen till Karlskrona på en av kronans lastpråmar. Så t. ex. omtalas s. å. stenpråmen Elephanten, förd av kronoskepparen Håkan Pihl. Skomakaren Knut Rasmusson avsändes på hösten av kyrkorådet för att göra sig underrättad om kyrkans sten och likvidera denna. S. å. ditsändes även stenhuggaren Peter Berggren för att tillhugga stenen. Befallningsmannen Lars Engenfelt hade hand om utbetalning av kyrkans medel på Öland.

STENTRANS-
PORTER
FRÅN 1722

Följande år började arbetet på kyrkoplatsen i maj och synes ha fortgått till in i oktober. Under år 1723 utkvitterade Arwidsson såsom arkitekt i arvode 333: 10,16 dlr smt, murmästaren Georg Steuer 300 dlr och pådrivaren Johan Porath 60 dlr smt. Hårtill kom hantverkarna, vilka under en septembervecka 1723 uppgingo till: 3 tyska murgesäller, 2 murkarlar, 4 kalkslagare, 6 kvinnor, 8 hantlangare och stendragare, 1 timmerman, 2 stenpickare, 2 stenhuggare, som inhöggo klammar i muren, vartill kom det manskap, som lossade stenen från pråmen och körde upp den från hamnen till byggnadsplatsen. Tegel levererades av den ovannämnde Ebbeltoft, som på Verkö anlagt ett tegelbruk.

Efter en tvist med Arwidsson uppdrog kyrkorådet åt murmästaren Georg Steuer

(se ovan) att jämte sin innehavda syssla även utöva arkitekttillsynen vid kyrkobygget. Denne åtog sig detta uppdrag utan att därför begära någon särskild ersättning.

Efter Arwidssons död 1728 överlämnades tillsynen åt konduktören vid fortifikationen C. Winblad.

Period av stillastående 1730—1742

EKONOMISKA
BESVÄRLIG-
HETER

Tio år voro gångna sedan grundläggningen, och därmed hade också de insamlade medlen förbrukats. Efter en framställning till K. M:t heter det i den K. skrivelse, som föranleddes härav, till Konsistoriet i Lund 1730 26/5 följande: »Ibland flere wid nästledne Riksdag oafgjorde ährender, som Riksens Ständers Secrete Utskått lemnat till vårt nådige afslutande med Rådz Råde, finnes ock ett Memorial som Kyrkio Rådet wid Swenska Församlingen i Carlsrona hoos Oss i underdånighet ingifwit, och Wij med ber^{de} Secrete Utskått communicerat, hwarutinnan Kyrkio Rådet förmålt, huruvida det med den nya Kyrkiobyggnaden darsammastädes kommit, och hwad medell därtill uppgått, samt hwad ännu i förråd wara kan, och at detsamma icke torde hinna mehra än till halfwa Kyrkiobyggnaden, hafwandes Kyrkiorådet fördenskull föreslagit Oss någre utvägar, hwarigenom Byggningshielpen för berörde nya kyrkia kunde effter handen någorlunda förökas. Wij hafwe således tagit detta ährendet hoos Oss i nådigt öfwerwägende; Och som det högst angelägit är, at den begynte nya Kyrkiobyggnaden i Carlsrona stad uti all giörlig måtto befordras till sin fullkomlighet, till den stora Gudens ähra och dess församlings tienst och nytta; Så hafwe wij för godt funnit följande utvägar därtill at wid handen taga. Först samtycke wij i nåder, at denne Kyrkia så länge hon står under byggnad må åtniuta 2de årlige Collecter öfwer hela Riket och de underliggiande Provincer, de kyrckior allenast undantagne hwilka sielfwe stå under Byggnad, och sände Wij Eder härhos tillhanda Wårt därå utfärdade Öpne bref, med nådig befallning, at I om medlens insamlande och öfwerdragande til Eder corresponderen med Consistorierne. Sedan bewillje wij äfwen wäl, at efter Kongl. brefwet af den 1 September 1685 de wid stora Siötullen i Pommern fallande Confiscationsmedell hädaneffter till denna Kyrkiobyggnad användas och till kyrkians förståndare wederbörligen aflewereras, hwarom Wij Regeringen i Pommern till skrifwit. Och sidst skulle Wij gierna see, at de förmögne kyrkior i Edert anförtrodde Stift, hwilka af sine redbare Capitaler någon del utan afsaknad kunna umbära, måtte något bidra till denna kyrkiobyggnad, och hafwen I fördenskuld at genom tienlige föreställningar sökia förmå dem därtill, samt därhos at draga den försorg, at de medell, hwilcka i så måtto på ett e^l. annat sätt kunna inflyta, måge till detta behof wäl och rätteligen warda använde, hwarom Wij äfwenwäl Wäre nådige ordres till Landshöfdingen Johan Palmfelt låta afgå.» (RIKSREGISTR.)

Samma dag skriver K. M:t till regeringen i Pommern att »Hoos Oss hafwer Kyrkio Rådet wid Swenska församlingen i Carlsrona i underdånighet andragit, huruledes de

till den nya kyrkiobyggnaden darsammastädes hittills influtne medell eij synes förslå till mehr än hälfften af det som till detta angelägna behof erfordras = : = : = : : hwarför bewilljas Confiscationsmedlen wid Stora Siötullen i Pommern så länge kyrkian står under byggnad.» (RIKSREGISTR.)

Vid utgången av år 1733 uppgingo byggnadskostnaderna till 104 576 dlr smt, och till byggnadens fullbordan beräknades, att ytterligare 63 000 dlr erfordrades. Efter en förnyad framställning från magistraten och invånarna i Karlskrona beviljade Riksens Ständer till kyrkobygget ett frivilligt sammanskott av 1 öre smt från varje matlag i hela riket. År 1734 18/12 lät K. M:t befallning härom utgå till överståthållaren och samtliga landshövdingar »i förmodan at de förmögnare Ståndspersonerne och Bårgarskapet i Städerna lära bewekas härtill något rundeligare at sammanskiuta.» (RIKSREGISTR.)

År 1741 beviljades en ny insamling, varom det heter i K. M:ts brev 1/6 s. å. till Konsistoriet i Lund: »Sedan Wij d. 6 nästledne Martii til Riksens Ständer i nåder månde hemskiuta Kyrekoföreståndarnes af swänska och tyska församlingarne i Carlsrona Stad, så wäl som, Landshövdingens Baron Siöblads och Edert, Biskop Henric Benzelius hos Oss gorde underdåniga andragande, om nödigt understöd til Swänska och tyska Kyrkornes i CarlsCrona byggnaders fullbordande, hafwa Riksens Ständer genom skrifwelse af d. 23 i nästledne månad Oss i underdånighet tilkänna gifwit, det de i anseende til de derhos uprepade skäl och omständigheter funnit billigt at styrcka Oss, det till berörde Swänska Kyrkas byggnads fortsättjande må bewilljas at på et års tid för hwart matelag af Ridderskapet och Adelen, samt Präste- och Borgarestånden öfwer hela Riket upbåras twå öre Silfwermynt, samt för hwart matelag af bondeståndet til samma behof, och på lika tid ett öre Silfwermynt, dock som friwillig gåfwa utan något twång eller pålaga, samt at til vidare befrämjande häraf trenne Collecter måge dess utan äfwen wäl öfwer hela Riket bewiljas, på det sätt, at twenne blifwa samlade andra, och en tredie året; dock med förbehåld at denna bewillning icke må blifwa något praejudicat för de öfrige under byggnad eller reparation warande kyrckor i Riket. För öfrigt förmåla Riksens Ständer det de finna nödigt, at behörigen efterfrågan må, huru wida det til Carlsrona Swenska kyrkas byggnad, redan upburne Collecter, riktigt blifwit ifrån wederbörande aflewererade och til kyrkans nytta rätteligen använde: Men hwad den härjemte begärte undsättning, til den tyska kyrckans reparation widkommer: Så yttra sig Riksens Ständer, at emedan derwid icke finnas samma bewekande skäl som för Swenska kyrkan äro andragne, utan deremot förmodas, det lära församlingens ledamöter utan något allmänt understöd kunna besörja det som til samma kyrckas fullkomliga betäckning med koppar ännu återstår, eller till dess wid mackt hållande vidare ehfordras; förthenskull hafwa Riksens Ständer icke kunnat i underdånighet styrcka Oss at härtill bewilja något sammanskott, utan kommer hwad som igenom ofwannemnde Bewillning kan inflyta endast at lämnas til Swänska kyrkans i stånd sättjande emedan om sådant skulle emellan dem begge fördelas, ingendera af dem då woro dermed särdeles hulpen. Detta alt som Riksens Ständer hos Oss andragit,

FRIVILLIGA
RIKSINSAM-
LINGAR BE-
VILJAS

gifwe Wij Eder härigenom tilkänna, med nådig befallning, at I om wärckställigheten, utaf hwad härwid på Eder försorg ankommer behörigen föranstalten.» (RIKSREGISTR.)

Tiden 1742—1744

PROVISORISKT
YTTERTAK

Under de år, då byggnadsmedlen inflöto sparsamt och ytterst ojämnt, kunde det helt naturligt icke bliva tal om ett kontinuerligt byggande. Mycket fick därför karaktär av provisorium, och särskilt var detta fallet med yttertaket. Koret hade visserligen hunnit täckas med koppar, men långhuset skyddades blott av ett spåntak, och över de endast till hälften uppförda tvenne västtornen hade lagts ett tak av bräder. I detta skick, utan puts och innertak, stod kyrkan till 1742, då Lorenz Muhrbeck¹ blev superintendent. Denne energiske man lyckades få ny fart i arbetet och mot slutet av 1743 hade man hunnit så långt, att anstalter kunde vidtagas för kyrkans invigning. 1743 6/12 skriver K. M:t till landshövdingen: »Wij hafwe ärhållit Eder underdånige skrifwelse af den 29 nästl. October, tillika med den bifogade Swenska Stadsförsamlingens i Carls-Crona Kyrko Råds Supplique, hwarutinnan anhålles, at Oss må täckas tillåta, at bemålte kyrkas invigning med vanlige Ceremonier må anställas; ock at wid samma tillfälle så många Canon skott måge låssas, som nödigt wara kan. Detta hafwe Wi hos Oss i behörigt öfwerwägande komma låtit och som Wi gierna se at samma inwigning må skie på anständig och wanligit sätt, samt till den ändan beordrat Wårt Ammiralitets Collegium at föranstalta, det därwid så många Styck skott måge låssas, som wid slike tillfällen därstädes förr warit brukeligt.» (RIKSREGISTR.)

NY FART I
ARBETET
FRÅN 1742

KYRKAN IN-
VIGES ¹/₈ 1744

Det dröjde emellertid till frampå sommaren, innan invigningsakten kunde äga rum. Omständigheterna fogade det så, att dåvarande kronprinsen Adolf Fredrik hade anlänt till staden för att mottaga sin gemål, prinsessan Lovisa Ulrika av Preussen, Fredrik den stores syster, vilken vid sin ankomst hyllades med stora ovationer. Invigningsdagen bestämdes till onsdagen den 1 augusti, och akten bevistades av fursteparet. På prinsessan synes högtidligheten gjort föga intryck, då hon intet nämner därom i det brev till brodern, som skrefs i Karlskrona under besöket.

Klockan 10 fm. började sammanringningen med stadens alla klockor, varefter magistraten, prästerskapet, kyrkorådet och borgerskapet i procession tågade från den gamla träkyrkan Hedvig Eleonora till det nya templet. Sedan alla tagit plats och ringningen fortsatt till kl. $\frac{1}{2}$ 12, inträdde fursteparet jämte uppvaktning till spelet av pukor och trumpeter. Efter psalmen 84 trädde biskopen i Lund Henrik Benzelius inför altaret, biträdd av superintendenten Muhrbeck och doktor Franck. Biskopen höll ett tal, varpå under psalmsången salut gavs från kanonerna på torget, från skansarna samt från de på redde liggande skeppen. Även det på torget uppställda Kronobergs regemente avfytrade

¹ LORENZ MUHRBECK, f. i Karlskrona 1700 31/8, superintendent 1742 6/12, tillträdde 1743, d. 1769 11/4.

tvenne salutsalvor. Efter musik och sång döpte superintendenten framme i koret skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldons son Adolf Ulrik, varvid bl. a. det närvarande fursteparatet voro faddrar. Efter ytterligare psalmsång beträdde superintendenten predikstolen och talade över Davids ps. 150: 1. Härpå följde musik, sång, salut, prästinvigning och ytterligare altartjänst. Det hela slutade med att ps. 305 sjöngs, varpå prinsparet under salut tågade ut ur kyrkan.

Tiden 1744—1790

Efter invigningen återstod ytterligare en del arbeten för byggnadens fullbordan såsom västportalen, tornens påbyggnad, uppsättning av klockor och orgel m. m. Ännu 1753 omtalar Langebek, att tornen icke voro fullbordade, men i huvudsak medhans detta under Muhrbecks tjänstetid, sedan K. M:t 1756 27/10 beviljat ett lotteri för att förbättra kyrkans dåliga finanser.

UPPEHÅLL I
BYGGNATIONEN
1744—56

År 1758 hade tornen hunnit fullbordas och klockorna upphängdes; även interiören blev avsevärt förbättrad, sedan orgeln uppsatts 1764, men likväl kunde Lidén år 1768 skriva: »Skada, att den ej ännu hunnit blifva alldeles färdig och att yttre anseendet ej svarar mot dess inre prakt. Man kan tänka, huru taket såg ut, då en del var täckt med bräder, en del med spån, en del med järnbleck, en annan del med tegel. — Dess underjordiska byggnad, till grafvar, skall vara konstigt och väl inrättad.»

LOTTERI BE-
VILJAS 1756

Hur Fredrikskyrkan tedde sig under 1700-t:s senare del, före den stora branden 1790; framgår tydligt av den resedagbok, som arkitekten Erik Palmstedt förde åren 1778—1780, där han lämnar en f. ö. delvis ganska kritisk beskrivning av kyrkorna i Karlskrona. Han skriver:

KYRKAN
UNDER
1700-T:S
SENARE DEL

»Stads kyrkan är ett Latinskt kors slutadt en rond point. Portalet har under en Dorisk ordre Pilastre utan triglypher af manlig storlek, deråfwan en ordre Jonique som synes nog låg mot den undre; Portalet krönt med en frontespice af wacker forme. Portalet är flanquerat af 2ne torn, litet tilbake dragne, med lika ordningar under som Portalet, och deröfwer en ordning med släta pilastrer utan reguliere Capitel, krönt med en nätt list, och slutad med frontespicer på alle 4ra sidor, här öfwer skall wara ärnad någon piedestal eller fleche. Desse Torn se alt för små och tätt tilsamman stående ut i proportion. Sidfacaderne hafwa medelst de utgående tornen och små korsen en wacker plan, men elevationen är mindre lyckelig: nedre fönstren äro en stor öfning à plein cintre emellan hwart par pilastrer, af hwilken den nedre delen är fullmurad i förjupning, och hela öfra cintren är allenast öppen, med 2^{ne} perpendiculairt stående stenstolpar i 3^{ne} delar skildt, aldeles obehagelige til utseendet; lika sådant är portalet til kors gången.

Häröfwer går en corniche i lika högd med Doriske ordningens; deråfwanom är öfra muren indragen, har reguliere fönster och Contreforter en Console emellan hwart par; ser alt för hopträngdt ut. Listen öfwer denne attique eller öfwerbyggnad går icke lika högt utan lägre ned än Joniske listen på portalet och tornen, som chopuerar. Taket som

Fig. 13. Förslag till tornkrön och västfasad av O. Tempelman, fastställt 1806.
 Vorschlag für Turmbekrönung und Westfassade, von O. Tempelman. 1806 festgestellt. Proposal for the top of the tower and the west façade by O. Tempelman, approved 1806.

Fig. 14. Förslag till tornkrön av O. Tempelman, 1806.
 Vorschlag für Turmbekrönung, von O. Tempelman. 1806. Proposal for the tops of the towers by O. Tempelman, 1806.

nu med koppar beklädes har sedan fått en rund windsglugg öfver hwarje fönster, som aldeles miss står en kyrka. Korsen och Choret gå rätt upp utan afsättning och contreforter, och har Choret 2ne våningar reguliere 4 kantige fönster rätt wackra, men korsens hafwa i öfre våningen hvarsitt fönster i halfcirkel, hwilka äro så mycket mindre wackra, som de äro en god del större än de nedre långsidornes.

Kyrkan skall wara inwändigt 79 al: lång, 43 al: öfwer korset, samt 20 alnar bred nedom korset och 16 al^f d^o i Coret, högden 35½ aln. Den är inutj ganska wäl Intentiонерad har en ordre Ionique Pilastre, och hwalfet i full cirkel; Men är olyckligt Exequerad. Joniske listen är för mycket stark och springande för at wara Jnwändig. Capitelen som äro Antique altför grossiert arbetade och uppå hör(n)pilastrerne så faseligt Mutilerade, at detta Exempel bör hos hwar och en wäcka afsky för innovationer. Genom det at Choret är sammandragit, så i anseende til kyrkans enahanda högd, samt med til hjelp af den för Massive Cornichen, ser hela kyrkan för smal ut emot högden. De utan på oansenlige fönstren, gifwa kyrkan godt ljus, och se icke så wanskapelige ut; De komma in utj kyrkan utj djupa arcader som intaga indragningen af öfra yttre muren emot den nedre, och utgjör circa 2 al^f. Desse Arcader gå emellan pilastrerne som bära öfre muren och hwalfwet, hafwa reguliere archivolter och imposter, men de nätte Consolerne i archivolten emot de Grossiera Capitelen gjöra en obehagelig contraste. At de öfre fönstrens kåpor äro nedföre i hwalfwet stuckne fyrkantigt och icke horizontelt och i Cirkell dragne är icke wackert; arcsdoublaurne öfwer pilastrerne äro wackre, hwalfwet deremellan Cyindriskt och korset et reguliert kryss, är alt ganska wackert äfwen som at rondpointen är hwälfd en cul de four utan lucarner, är ganska lätt och prydeligt.

Altaret är ogjort, Predikstolen provisionel, och orgelwårket i orgbyggare styl, hel hwit samt med ornementerne målad ser ej illa men magert ut; J korsens äro dubbla läktare öfwer hwarannan.

Af facaderne äro alle Pilastrer chambranler och större delen af Cornichen utaf huggen Ölands sten mäst Grå, det öfriga med samma stensort emellan murat likasom sandstensmur, ärnat at framdeles rappas. Under kyrkan äro hwälfde grafwar.»

ELDSVÅDAN
1790

Vid eldsvådan i Karlskrona i juni månad 1790 spred sig elden även till Fredrikskyrkan, som låg mitt i centrum av det härjade området. Taket fattade eld, och takstolen förstördes. När bjälkarna brunno upp, störtade alla de i dem hängande ljuskronorna ned. Den största ljuskronan föll ned genom luckan till bisättningsgraven, varvid det uppstod eld även i gravkammaren. Härigenom blev också kyrkoarkivet, som förts dit ner under eldsvådan, ansenligt skadat. Under eldsvådan nedstörtade även kyrkans klockor (se sid. 55—56).

Tiden 1790—1808

KYRKAN
REPARERAS

Sedan den första bestörtningen efter den omfattande branden hunnit lägga sig, sammanträdde församlingen till sockenstuga den 4/7. Därvid uppdrogs åt kyrkorådet att på bästa sätt tillsammans med utsedda deputerade föranstalta om kyrkans istånd-

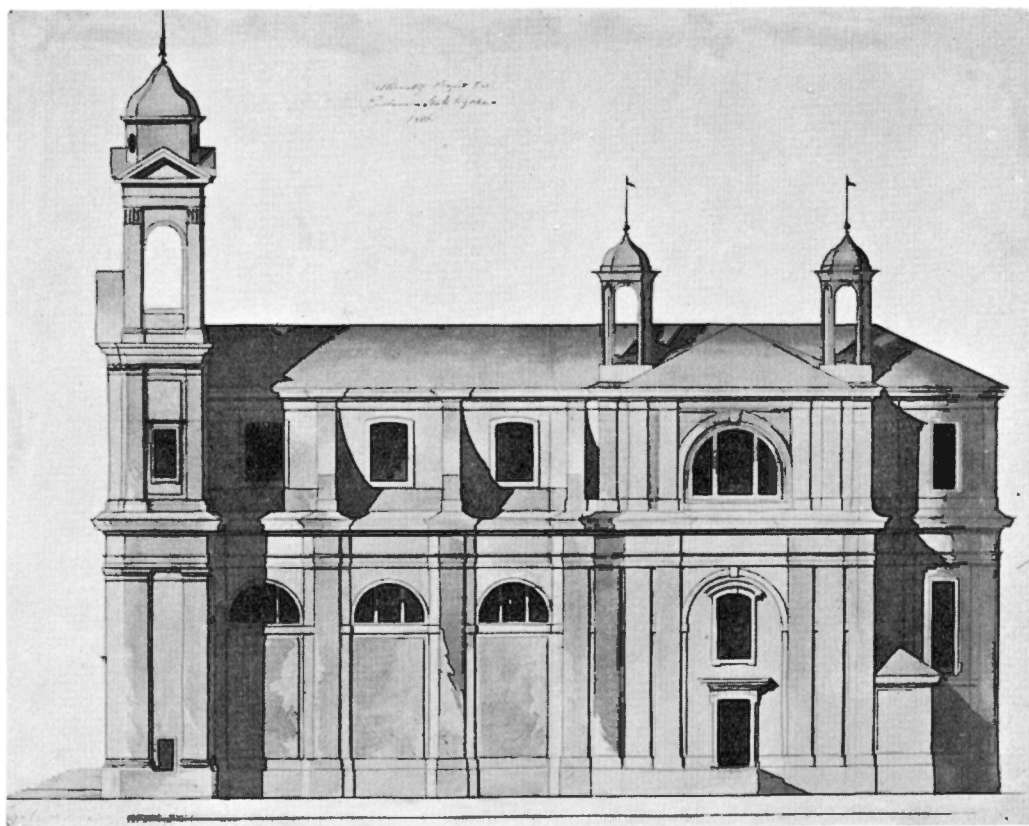

Fig. 15. Förslag till sydfasad av O. Tempelman, 1806.
 Vorschlag für die Südfassade, von O. Tempelman, 1806. Proposal for the south façade by O. Tempelman, 1806.

sättande och reparation. Takstolen skulle återuppbyggas och yttertaket läggas med koppar. I kontraktet med kopparslagarna bestämdes, att taktäckningen skulle vara färdig med utgången av år 1791, men arbetet blev försenat. Vid sockenstämman 1792 29/4 hade reparationen dragit en kostnad av 5 870 rdr specie.

År 1803 upptogs frågan om tornens avslutning till behandling. Överintendentsäm-
 betet meddelade, att professor O. S. Tempelman fått i uppdrag att uppgöra plan- och
 fasadritningar. Lotteriet till kyrkans förmån förnyades nu enligt K. befallningshavandes
 kungörelse 1804 17/12. 1805 förevisades i kyrkorådet tvenne tornbyggnadsförslag av
 Tempelman (fig. 13—15), och 1806 31/1 meddelade superintendenten, att Tempelmans
 förslag till tornkrön vore grundat på liknande anordning på kyrkan S. Gregorii i Rom,
 »efter vilken Storkyrkan blivit byggd», samt att han ansåg detta såsom det mest lämpliga.

TORNENS
 FULLBORDAN

Fig. 16. Förslag till västfasad av D. Rosenbaum, 1808.
Vorschlag für die Westfassade, von D. Rosenbaum, 1808. Proposal for the west façade by D. Rosenbaum, 1808.

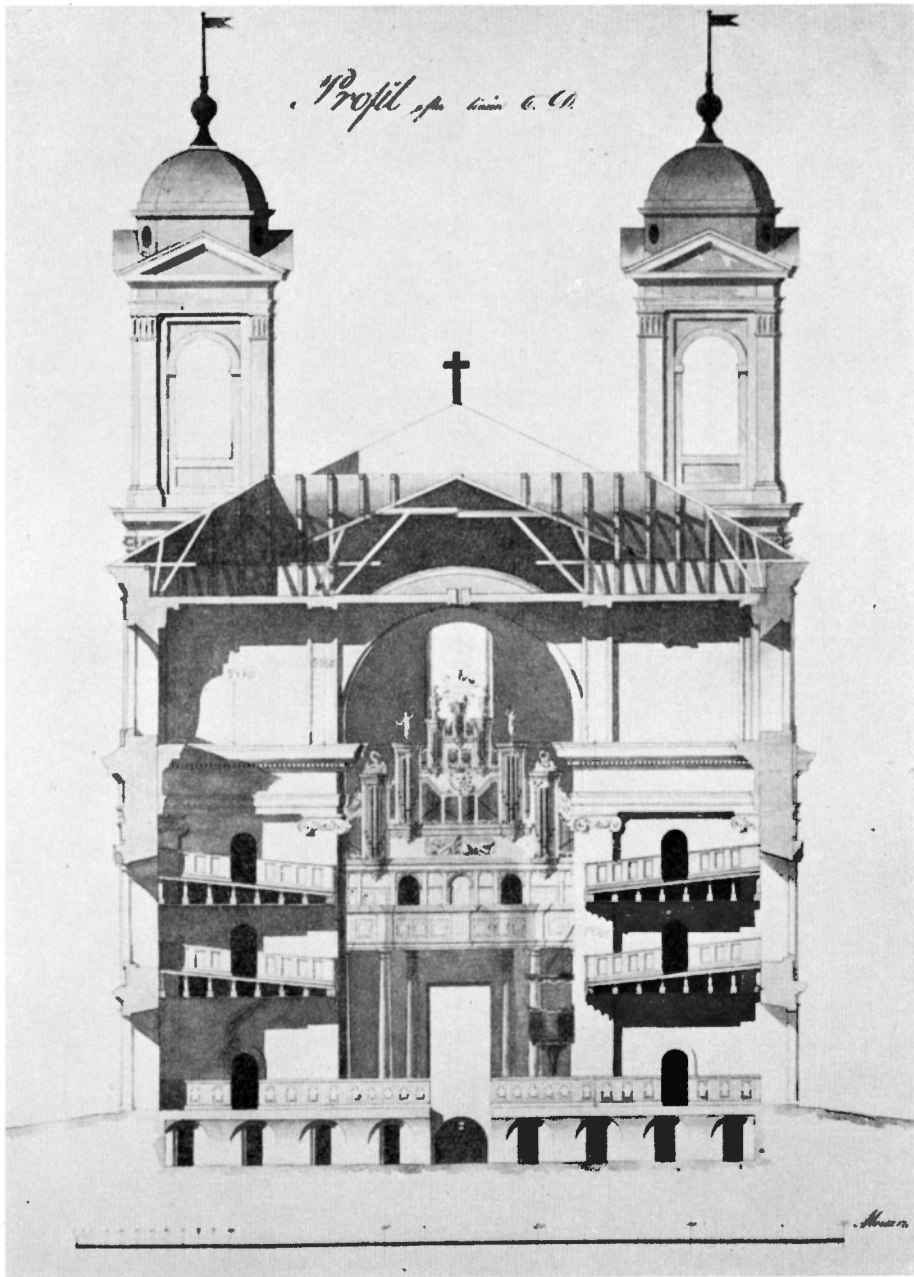

Fig. 17. Förslag till ombyggnad av D. Rosenbaum, 1808.
Umbauvorschlag, von D. Rosenbaum. 1808. Proposal for the rebuilding by D. Rosenbaum, 1808.

TEMPELMANS
PROJEKT TILL
TORNKRÖN

Tempelmans tornprojekt, gill. av K. M:t 12/7 1806, avlämnades på hösten s. å. till kyrkorådet. För att bekosta tornhuvornas byggnad hade en insamling företagits, vilken inbringade 445 rdr 32 sk bco. Dessutom hade tecknats 156 rdr 10 sk bco, vilket belopp emellertid aldrig blev indrivet. Sedan superintendenten meddelat insamlingens resultat, beslöts att åt majoren Bergström uppdraga att upprätta kostnadsförslag.

Tempelmans ritning (fig. 13) visar i västfasaden en del olikheter både mot Tessins ritning och det nuvarande utseendet. Så t. ex. täckas bottenvåningens fönster av gavelfrontoner, mezzaninvåningen är indelad i fem kvadratiska fält, av vilka tre ha runda ljusöppningar, övervåningens fönster sakna krön, och ovanför dem har Tempelman planerat fyra mindre fält. I st. f. en gavelfronton hade Tempelman tänkt sig ett stickbågigt fönster i takbrottet, och tornen krönas på förslaget av små kupoler med låga spiror. Det andra Tempelmanska projektet visar lanterniner med karnissvängda huvar till tornkrön samt smålanterniner på korsarmarna, alltså i denna detalj fullt anslutande sig till sigilletts bild av den Tessinska ritningen. Beträffande västfasaden i övrigt äro de båda Tempelmanska förslagen lika.

Vid kyrkorådssammanträdet 8/6 1806 framlade dessutom superintendenten fyra av stadsarkitekten David Rosenbaum uppgjorda förslag till tornhuvar, vilka voro tänkta olika mot tidigare projekt, medan fasaderna i övrigt anslöto sig till kyrkans nuvarande utseende.

Intet av alla dessa förslag till tornhuvar kom dock till utförande, ej heller ett projekterat kors som krön på västgavelns fronton, utan tornbetäckningarna och gavelfrontonen fingo sitt nuvarande enkla utseende.

Tiden 1913—1915

RESTAURE-
RINGEN
1913—15

Vid 1900-t:s början framträdde interiören i ett föga pryddigt skick, och på kyrkostämman i maj 1911 beslöt församlingen, att kyrkan skulle restaureras. För ändamålet anslogs ett belopp av 115 900 kr. I denna summa ingingo även kostnaderna för en beräknad påbyggnad av huvar på de båda västtornen. Under arbetets gång beslöts emellertid, att någon sådan påbyggnad av tornen icke skulle ske. Restaureringsarbetet påbörjades i september 1913, och söndagen den 6 juni 1915 invigdes kyrkan på nytt. Ritningarna för arbetet hade uppgjorts av arkitekten Axel Lindegren.

Utvändigt avfärgades västfasaden, invändigt lagades den äldre putsen och avfärgades. I v. under orgelläktaren anordnades ett vindfång. Fönstren försågos med antikglas, korfönstren med enkla glasmålningar enligt Axel Lindegrens ritning, utförda av firman Neuman & Vogel i Stockholm. Ny altarpupsats tillkom enl. A. Lindegrens ritning med skulpturer av J. A. Wetterlund och målning av artisten Filip Månsson. Predikstolen omförgylldes. Bänkarna moderniserades, de tvenne översta läktarna i båda korsarmarna nedtogos, och bröstningarna uppsattes såsom väggpanel i n. sakristian. De tvenne kvarstående läktarna försågos med nya bänkar. Orgeln restaurerades, fasaden omför-

Fig. 18. Altaruppsatsen.
Altaraufsatz. Retable.

gylldes och orgelläktaren ommålades. Nytt golv av kalksten inlades. Värmeledning och elektrisk belysning installerades. Dessutom anordnades elektrisk ringledning för klockorna samt elektrisk orgelfläkt. De tvenne ljuskronorna putsades och försågs med elektrisk belysning liksom ljuslampetterna. Nya ljuskronor uppsattes på läktarna och i långhusets sidokapell. I dessa upphängdes också fyra epitafier och två minnestavlor. Nya textilier anskaffades, utförda av A.B. Licium i Stockholm enligt ritningar av Axel Lindegren.

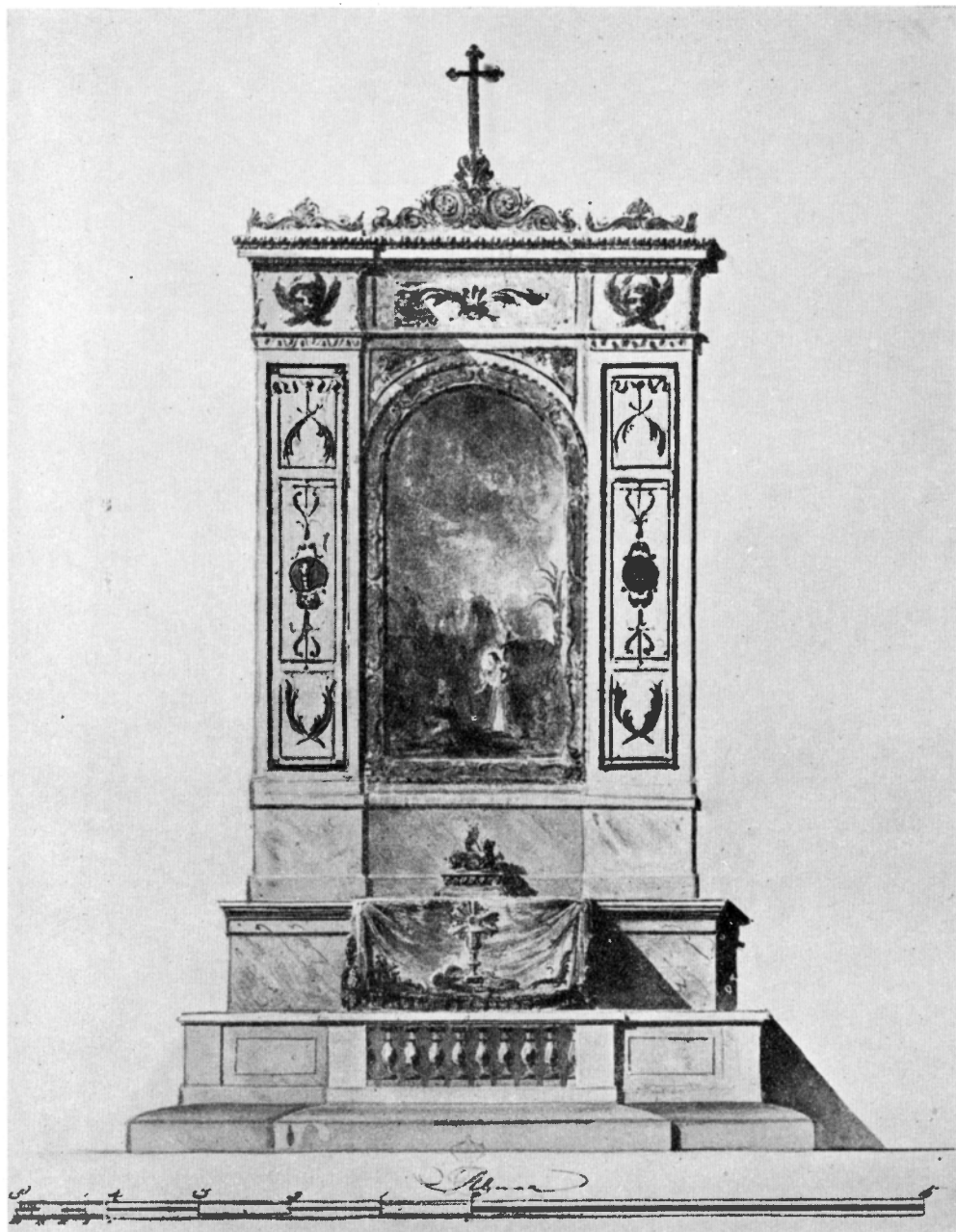

Fig. 19. Förslag till altaruppsats av J. A. Hawerman, 1841.
Vorschlag für den Altaraufsatz, von J. A. Hawerman, 1841. Proposal for retable by J. A. Hawerman, 1841.

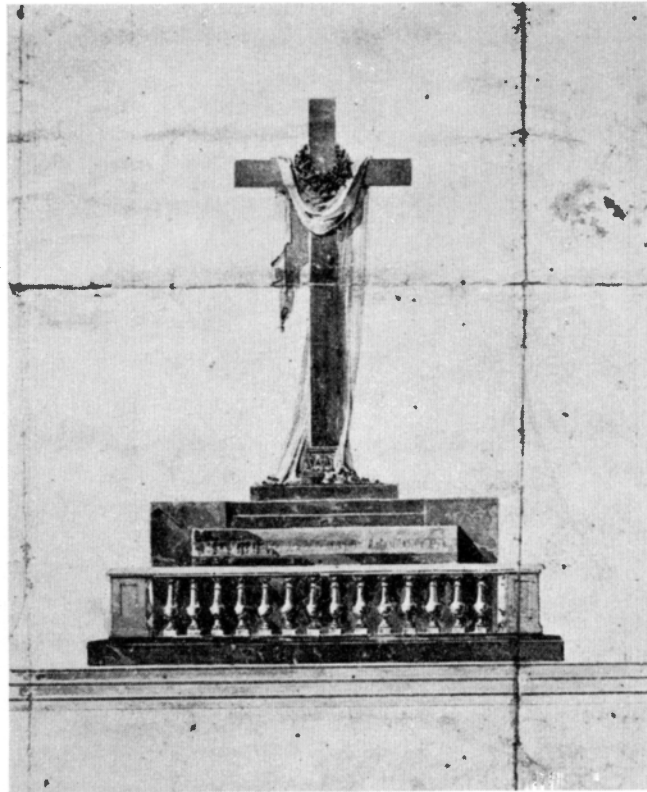

Fig. 20. Förslag till altarprydnad av J. A. Hawerman, fastställt 1843.

Vorschlag für Altarausschmückung, von J. A. Hawerman. 1843. Proposal for altar ornament by J. A. Hawerman, approved 1843.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altarbord och altarring samt altarpupsats av trä, målad, från restaureringen 1913—1915. På altarbordets framsida förgyllda reliefer med växtornament. Altarpupsatsen har nedtill ett skåp för altarkärnen, däröver höjer sig ett kors med Kristus, flankerat av två knäböjande änglar. Dessa trenne figurer äro i brons, gjutna hos Herman Bergman, Stockholm. Däröver i relief Födelsen samt inom en sol Himmelsfärden. Skulpturen är utförd av J. A. Wetterlund, målningen av Filip Månsson; det hela utfört enligt ritningar av Axel Lindegren. På vardera sidan om altarpupsatsen en gueridon av skulpterat, målat och förgyllt trä. På altarpupsatsen finnas flera ljusrampor av smålampor monterade (fig. 18).

ALTARE

Den äldre altarprydnaden utgjordes av ett kors av trä, förgyllt, med törnekrona och

Fig. 21. Predikstolen.
Kanzel. Pulpit.

svepduk, utfört enligt ritning av J. A. Hawerman, gill. 1843 11/10 (fig. 20). Ett äldre, 1841 daterat förslag av Hawerman med en större skärmfasad kom ej till utförande (fig. 19).

Enligt E. S. var altaruppsatsen under 1700-t:s senare hälft utförd av gips och framställde Kristus på korset, därunder dödseblemen. Den var försedd med inskr. ur Es. 53: 5. I Inv. 1812 omtalas ett stort krucifix »ofvan altaret».

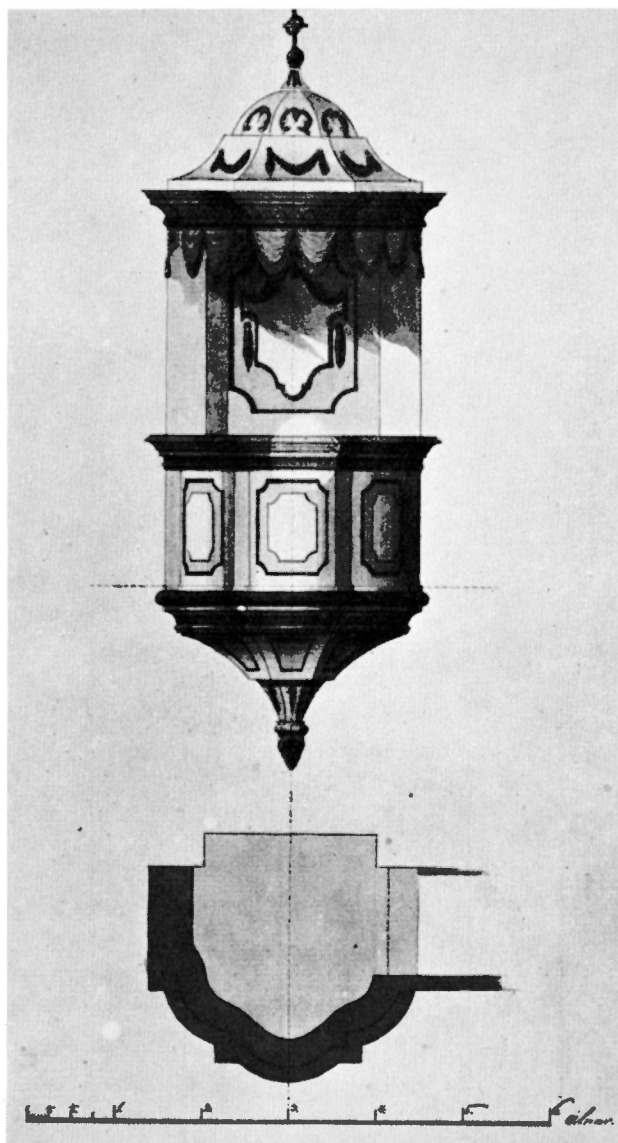

Fig. 22. Förslag till predikstol av J. A. Hawerman, 1845.
 Vorschlag zur Kanzel von J. A. Hawerman, 1845. Proposal for pulpit by J. A. Hawerman, 1845.

Enligt CRONHOLM ägde kyrkan vid 1700-t:s mitt ett krucifix av elfenben, skänkt av
 And. Törnberg.

ALTAR-
 KRUCIFIX

Predikstolen, målad i pärlgrått samt förgylld (fig. 21), är utförd enl. ritning av PREDIKSTOL

Fig. 23. Timglas. 1700-talet.
Stundenglas. 18.Jh. Hour-glass. 18th century.

J. A. Hawerman 1845, gill. 1846 6/2 samt uppsatt 1854. Vid restaureringen 1913—15 blev den omförgylld. Framför ingången från sakristian hänger ett i trä utfört draperi. — Till predikstolen hör ett timglas av trä, skulpterat och förgyllt, (fig. 23) i form av en dödsängel, utfört av samme mästare som skurit dopfunten från 1744 (fig. 28). H. 72.

Den äldre predikstolen var enligt E. S. klädd på båda sidor med kläde och »på båda sidor står en tafla» med inskr. ur Es. 52: 7 resp. Rom. 10: 14—15.

ORGEL

I v. är uppbyggd en på sex marmorerade träkolonner vilande orgelläktare med orgelfasad av skulpterat, marmorerat och förgyllt trä (fig. 24) i rik rokoko, från 1764. — Då den gamla, från Kristianopel tagna orgeln befanns oduglig, och endast metallen i piporna ansågs kunna användas, behandlades vid kyrkorådets sammanträde 1759 31/5 frågan om en ny orgel. Direktör Westenius från Linköping företedde en rit-

Fig. 24. Orgelläktaren och orgeln.
Orgelepore und Orgel. Organ-gallery and organ.

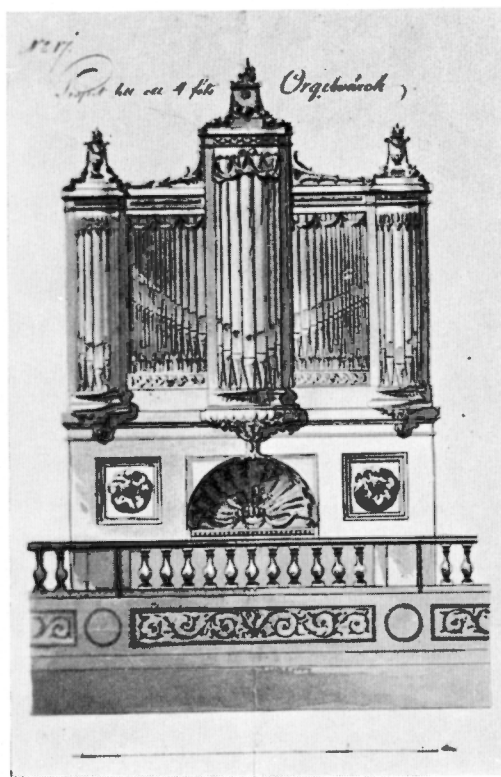

Fig. 25. Förslag till orgelfasad omkr. 1825.
 Vorschlag zur Orgelfasade. Um 1825. Proposal for organ front.
 c. 1825.

ning jämte kostnadsförslag, och på sockenstämma 10/6 s. å. uttalade sig församlingen för detta. Vid kyrkorådets sammanträde 11/10 s. å. hade man på tal orgelbyggaren Lars Wahlberg i Kalmar. Vid sammanträde 1759 25/10 hade Wahlberg infunnit sig och uppvisade en ritning på en orgel för en kostnad av 7 760 dlr smt. Dagen därpå överenskomms med Wahlberg att uppföra orgeln för en summa av 6 000 dlr samt i st. f. fritt husrum 100 dlr. Detta bifölls på sockenstämma 1759 4/11.

På kyrkorådets sammanträde 1762 11/1 behandlades frågan om uppbyggnad av orgelläktaren. Därvid beslöts en ändring på den av löjtnant Steuer uppgjorda ritningen så att bröstningen drogs mera ut åt v. Kontrakt uppgjordes med bildhuggaren Ekekrantz att för en summa av 1 000 dlr. utföra skulpturerna på orgelfasaden. 1764 10/10 meddelade Wahlberg, att orgelverket, som var på 32 stämmor, var färdigt, och första adventssöndagen s. å. för rättades invigningen. Till organist hade kort dessförrinnan utsetts Christian Joachim från Stralsund med en lön av 300 dlr.

jämte extra inkomster. — 1854 ombyggdes orgeln, 1905 anskaffades en ny.

Vid restaureringen 1913—1915 ommålades orgelläktaren, orgelfasaden nymålades och förgylldes, och elektrisk orgeltrampning inlades.

LÄKTARE

I vardera n. och s. korsarmen finns en läktare av betsad ek, med bänkar från restaureringen 1913—15. Vid samma tillfälle nedtogos de tvenne läktare, som suttit ovanför de nuvarande.

BÄNKAR

Bänkar, av ek, betsade, slutna. Vid restaureringen 1913—15 blevo de höjda och försågos med vägghpanel, tagen från bänkarna i de nedrivna läktarna i korsarmarna.

HERRSKAPS-
BÄNKAR

Under 1700-t:s senare hälft synes det ha funnits några herrskapsbänkar, möjligen avsedda för kungliga personer, ty i E. S. omtalas, att »Kungs stolarne äro med rött Kläde öfwerdragne».

NUMMER-
TAVLOR

Ett par nummertavlor av skulpterat, svartmålat, försilvrat och förgyllt trä i rik rokoko (fig. 27). H. 230, B. 125. — Två par d:o av vitmålat trä med skulpterade förgyllda ramar. H. 116, B. 72, resp. H. 113, B. 48.

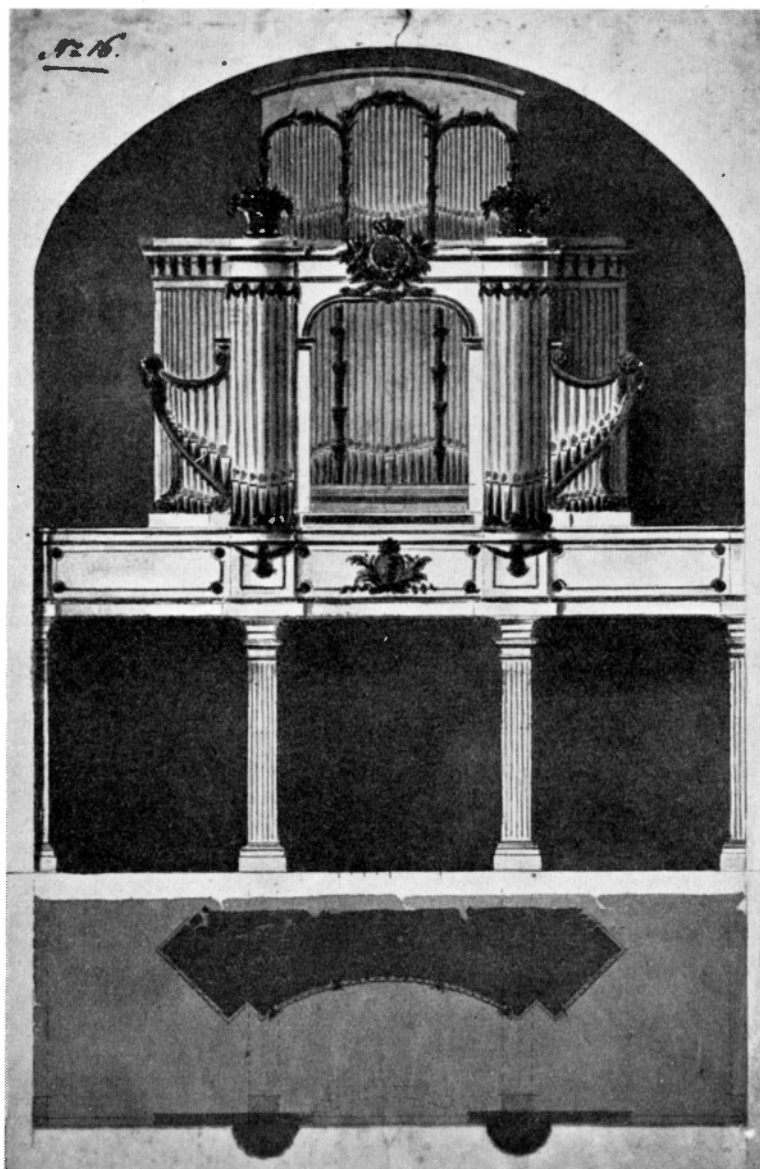

Fig. 26. Förslag till orgelfasad och orgelläktare omkr. 1825.
 Vorschlag für Orgelfassade und -empore. Um 1825. Proposal for organ front and organ gallery. c. 1825.

Dopfund (dopängel) av skulpterat och förgyllt trä (fig. 28). Skänkt av Gilbert Sheldon till kyrkans invigning 1744. H. 99. DOPFUNT

Dopfat av mässing. Diam. 49. — Inv. 1812 omtalar ett dopfat av mässing, nu i

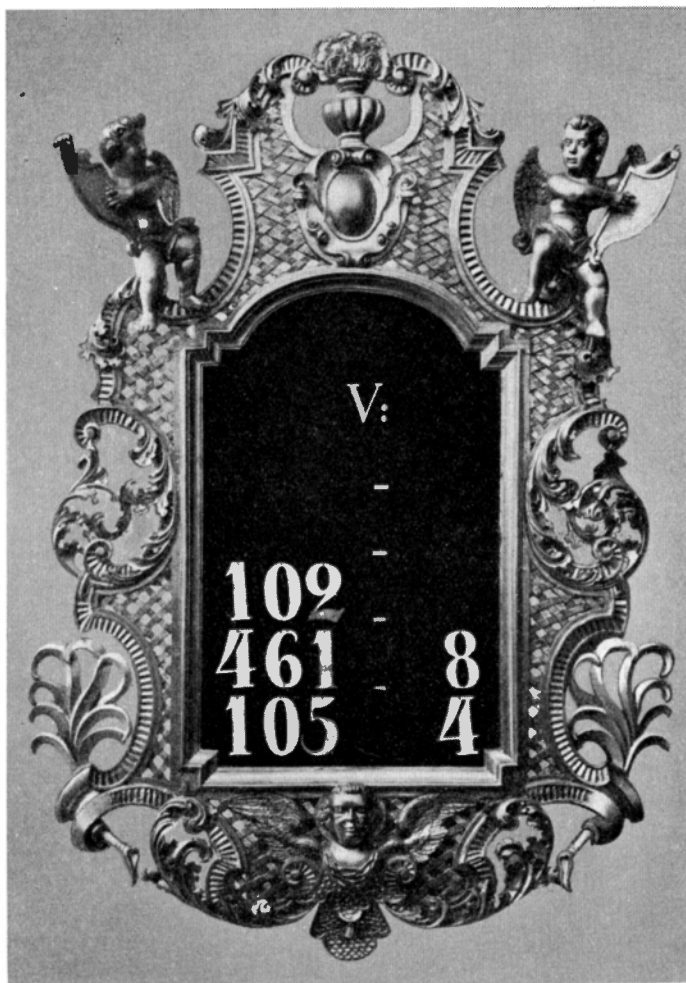

Fig. 27. Nummertavla. 1700-talets senare del.
Verstafel. Zweite Hälfte des 18. Jhs. Number board. Latter part of 18th
century.

Trefaldighetskyrkan, samt ett gammalt dopfat och en ny dopskål, båda av tenn. Med den senare avses möjligen nedanstående, ehuru det är ovisst, om den tillhört Fredriks- eller Trefaldighetskyrkan.

Dopskål av tenn. Stplr: tre kronor — D 2 (= 1786). Dep. i B. M. Diam. 25.

På dopfunten står numera uppställd och användes en dopskål av silver, tillhörig Trefaldighetskyrkan.

NATTVARDS-
KÄRL

Kalk av silver, delvis förgylld (fig. 29 b). På noden sex knappar med inskrift I-H-E-

S-V-S. Sexpassformad fot med inskrift: TILL GUDZ NAMPNS ÄHRA OCH CARLS CRONAS KÛRCKAS PRÛDNADT ÄR DENNE KALCK FÖRÄHERAT: ÅHR 1683 DEN 1 NOVEMBER AF ERICH : C : SIÖBLADH CHARLOTTA. R. PALBITZKY. — Stplr: N inom ram — (otydligt). Stplr å skålen: Karlskrona stadsstämpel — tre kronor — IF — G 2 (= 1789).¹ H. 27,5. — Patén av silver, på översidan förgylld. Diam. 18,5.

Oblatask (fig. 29 a) av silver, oval, på fyra kulfötter. Inskr. å locket: SALOMON WESTERHEIM A^o 1686.² Stplr i botten: N (= 1771) — IL — vapen med lejon, 2 gånger. H. 8.

Vinkanna av silver, delvis förgylld med graverad ornering i form av växtornament (fig. 31). Inskr.: CARLSCRONA STADS STORKÛRCKIAS ALTARE KANNA. DEN 16 MAIJ, ANNO 1750. På kanten inskr: WÄGER 155 LOOD. Stplr: Karlskronas stadsstämpel — I:SVART — b (= 1750) — provinsmärke.³ I botten inskr. 155. H. 35.

Vinkanna av silver, delvis förgylld (fig. 30) med tvenne ingraverade vapen, lika, (stående lejon med bössa, fig. 32) och inskr: HINRICH VON SCHOTING RUDOLF VON SCHOTING ANNO 1687. H. 24.

Sked av förgyllt silver med perforerat blad. Inskr: I : A : KELCH.⁴ Otydl. stplr. L. 15. — Sked av förgyllt silver med perforerat blad. Inskr.: PETTER BIÖRCKMAN. A : 172 (1? eller 7?) och 2. L. Stplr.: I U H (?) — I B M (?). L. 19,3.

Ljuskrona av mässing för 40 ljus. Mittstången avslutas nedtill av en stor kula LJUSREDSKAP med inskr.: GUDI : TIL : ÄHRO : SWENSKA : KÛRCKIAN : I : CARLSCRONA : FRIEDRICH : TIL : PRÛDNAD : HAR : HANDELS MANNEN : PETTER : ROMBERG : MED : DES . KÄRA : HUSTRU : CATHARINA : ROMBERG : LEWENHAGEN : FÖR ÄHRT : DENNA : CRONAN : ÅHR : 1744. FÖRDERFWAD . WID . STORA . ELDSVÅDAN : 1790. MEN . GENOM . FÖRSAMLINGENS . TILL-

Fig. 28. Dopfund, skänkt 1744.
Taufbecken, 1744 Baptismal font, presented 1744.
geschenkt.

¹ JOHAN MAGNUS FAGERBERG, guldsmed, mästare i Karlskrona 1778, nämnes ännu 1812. UPMARK s. 146.

² W. var tullförvaltare.

³ JOHAN DIDRIK SCHWART, guldsmed; f. 1720, mästare i Karlskrona 1750, d. 1799. UPMARK s. 151.

⁴ Handlanden Kelck.

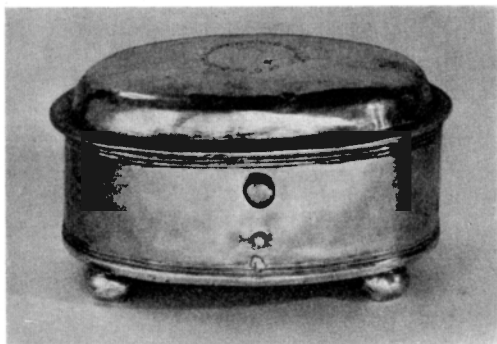

Fig. 29 a. Oblatask. 1686.
Hostienkapsel. 1686. Wafer box. 1686.

Fig. 29 b. Kalk, skänkt 1683.
Kelch, 1683 geschenkt. [Chalice, presented 1683.

SKOTT . OCH HERR . RÅDMAN . I . B. KLEEMANS . SORGFÄLLIGA BEMÖDANDE . HAR KYRCKAN . ÅTERFÅDT . DENNA . PRYDNAD. HELFÄRDIG. ÅR. 1792. H. c:a 500. I korsmitten. (jfr fig. 10). — Dessutom ett par ljuskronor av mässing från 1878, samt 8 st. moderna.

Enligt E.S. och CRONHOLM ägde kyrkan dessutom före branden 1790 följande ljuskronor: en för 16 ljus, skänkt av Arnold von Schoting och Brita Westerheim; en för 8 ljus, skänkt av borgmästaren Blasius König² och hans hustru Öllegård Mattisdotter 1644 (?); en för 8 ljus, skänkt av Nils Bokelund, samt en ljuskrona utan inskrift.

Gueridoner, 2 st., av skulpterat, vitmålat och förgyllt trä för 3 ljus. H. 137. — Inv. 1812 omtalar 5 gueridoner.

Bland ljusredskapen märkas dessutom en ljuslampett av försilvrad koppar med driven ornering för 3 ljus. Armarna borta. 1700-t:s förra hälft, dep. i B. M., H. 41, samt ett par ljusstakar av silver, profilerade. Inskr. på foten: TILL GUDS

² BLASIUS KÖNIG blev borgmästare 1680, uppgiften måste vara felaktig.

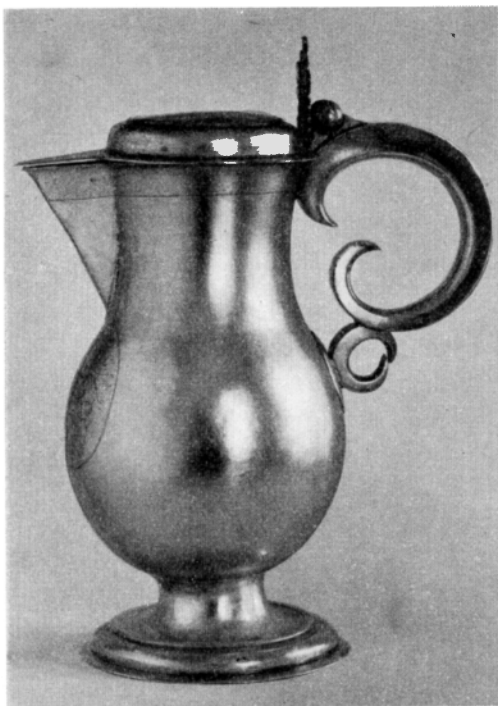

Fig. 30. Vinkanna, skänkt 1687.
Weinkanne. Geschenk von 1687. Wine flagon presented 1687.

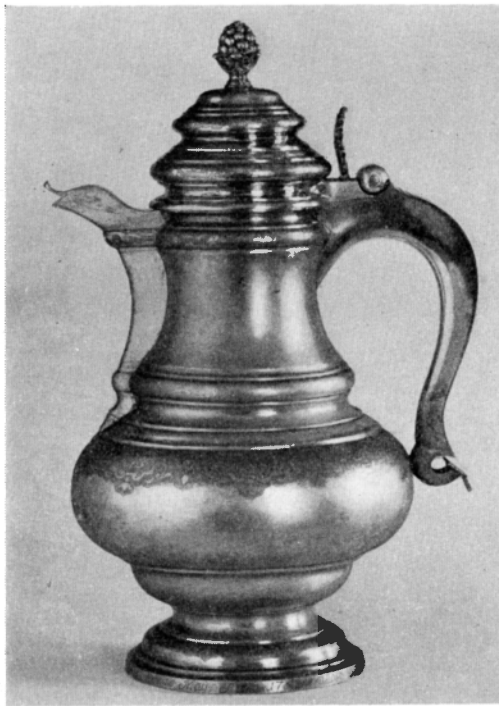

Fig. 31. Vinkanna. 1750.
Weinkanne. 1750. Wine flagon 1750.

NAMNS ÄHRO OCH SVENSKA NYA KYRKIAN I CARLSRONA TIL PRYDNAT ÄR DETTA PAR SILFWER LIUS STAKAR FÖRÄHRAT AF * KONGELIGE MESTER KOCKEN ERIC BOBERG OCH DES HUSTRU INGRID BOBERG DEN XIX. MAH ÅHR 1724. Stplr.: Karlskrona stadsstämpel — PBM inom ram¹ — A (= 1724) — stjärna — åldermansranka. H. 35, 5.

I Inv. 1812 omtalas 1 ljusarm med 3 pipor »på Predikstolen», 12 lampetter, 24 ljus-
armar och 1 liten »Ljusplätt» på klockarestolen, allt av mässing, samt 2 stora ljusstakar
av mässing och 2 par ljusstakar av tenn. Möjligen ingå några av dessa i följande, i
B. M. deponerade ljusredskap, ehuru det icke kan avgöras huruvida de tillhört
Fredriks- eller Trefaldighetskyrkan. — Ljusstakar, 2 st., av mässing med punsad
ornering och snodda skaft. 1700-t. H. 35. — Ljusstakar, 2 st., av trä, skulpterade
och förgyllda. Den ena med träpigg. H. 50. — Ljuslampetter, 2 st., av mässing
för 1 ljus. 1700-t. H. 82. — Ljusstakar, 2 st. av trä, skulpterade och förgyll-
da, med ljuspigg av järn. H. 69. — Ljuslampetter, 2 st. av mässing, ornerade

¹ PETER BJÖRKMAN, guldsmed; mästare i Karlskrona 1718, d. 1752. UPMÄRK s. 145.

med blad- och fruktmotiv, för 1 ljus. Armarna saknas. 1700-t. H. 87. — Ljuslampetter, 2 st. av mässing, ornerade. Armarna saknas. 1700-t. H. 70. — Ljuslampett av mässing, 8-sidig, ornerad med bladmotiv. Armen saknas. 1700-t. H. 97. — Ljuslampett av mässing för 1 ljus, ornerad med blad- och blommotiv. Armen saknas. 1700-t. H. 30. — Ljuslampett av mässing för 1 ljus, ornerad med blad- och fruktmotiv. 1700-t. H. 80. — Ljuslampett av mässing, ornerad. Armen saknas. 1700-t. H. 78. — Ljuslampett av försilvrad mässing för 2 ljus, firsidig, ornerad. 1700-t. H. 44. — Ljuslampett av mässing för 1 ljus, ornerad med blad- och fruktornament. Inskr.: ANDREAS : PETERSEN · CATRINA : PETERSEN ANNO · 1687. H. 88.

TEXTILIER

Antependium av röd sammet med kors och palmkvistar, ankare och kalk i guldtråd, L. 382, samt ett modernt antependium.

Mässhakar, 2 st., av svart sammet med dekorerad av silvergaloner. H. 115. — Mässhakar, 2 st., av linne. Från A.B. Licium 1915. H. 130. — Mässhakar, 2 st., violetta, moderna.

Bokstöd, inköpt 1915.

Håvar, 5 st., moderna.

I Inv. 1812 omtalas dessutom: 2 håvar med silverbeslag, en håv av svart sammet, 2 håvar av järn, 1 altarkläde av röd sammet, 1 altarkläde med mässhake av blå sammet, 1 altarkläde med mässhake av svart sammet samt 2 mässhakar av grön sammet. Möjligen ingå några av dessa föremål i följande textilier, dep. i B. M., om vilka man ej vet, huruvida de tillhört Fredriks- eller Trefaldighetskyrkan:

Mässhake av svart sammet med kors och bård i silvergalon. Spänne, bestående av två ovala silverplåtar med inskr. DEN 31 OCTOBER resp. 1817. Stpl.: I E. — Kalkdukar: 1), Lilafärgat siden; i mitten Lammet med korsfanan, i hörnen buketter av silke i schattérsöm. Inskr.: SI GUDZ · LAM + SOM + BORT + TAGER + WERL + DENES + SYNDER. samt: GRETHA KLYNDER ANNO 1728 d 4 SEPT. Bård av blommor och blad i silver samt spets av guld. H. 54. — 2), 2 st., vitt siden med blom- och bladmönster i schattérsöm samt knypplade, vita silkesspetsar. Inskr.: MITT · HIERTA · FAST · BLAND · TORNE · MÄTTAS · DOCK · AF · HIMMELSKT · MANNA. och IESVS. resp. GIFVER · INNERLIG · SÖTMA · AF · EVIGA : NÅDEKLIPPAN. H. 52. — 3), vitt siden med inskr. F. C. A. och 1790. H. 65. — 4) vitt siden, broderad med silke i schattérsöm och inskr.: E H A resp. 1790. Vitt sidenfoder. H. 65. — 5) 2 st., högröd sammet med guldbroderi H. 52.

**BEGRAV-
NINGSVAPEN**

Huvudbanér av skulpterat, målat och förgyllt trä: 1) (fig. 33) över överdirektören Daniel af Thunberg, f. i maj 1710, d. på Wedeby utanför Karlskrona 1788 1/1. H. 200. Hänger i n. kapellradens v. kapell. — 2) (fig. 34) över fänriken vid Drottningens Livregemente i Pommern Carl Gustaf Tersmeden, f. 1758 15/4, d. i Karlskrona 1776 1/1; enda barnet till varvsamiralen Carl Tersmeden. H. 144. Hänger i s. kapellradens v. kapell. — 3) (fig. 35) över amiralen Abraham Falkengren, f. 1686 6/6, d. i Karlskrona 1752 3/11. H. c:a 225. I s. kapellradens mellersta kapell. — 4) (fig. 36) över landshövdingen i

Fig. 32. Detalj av vinkannen fig. 30.
Detail der Weinkanne Abb. 30. Detail of wine flagon (fig. 30).

Blekinge län Lars Dalman, f. 1680 17/5, d. 1752 27/1. H. c:a 250. Hänger i n. kapellradens mellersta kapell.

Likkistplåt av tenn med graverad ornering och inskr. över fru Martha Rebecca Flentborg, f. 1748 24/1, d. 1801 18/5. H. 26.

Band, 2 st., av guld- och silvertråd med inskr.: ANNO · 1712 resp. S · E · I · P. Ha troligen varit fästade på en likkista och äro funna i gravkoret. I B. M.

Gustaf III:s tal 1772 inom enkel, förgylld ram. H. 67.

Ett par minnestavlor av skulpterat, målat och förgyllt trä (fig. 37) över Adolf Fredrik och Lovisa Ulrikas kröning äro enligt E.S. skänkta av handelsmannen Samuel Annerstedt. H. 220. Hänga i ö. kapellen.

TAVLOR

Nummertavla, svartmålad, med nummerbricka. Har använts vid lotteriet till förmån för Fredrikskyrkans uppbyggnad. Dep. i B. M.

Försvunnen är en av amiralitetssmeden Jöns Murbeck 1763 2/1 skänkt »tavla», visande »himmelen och helvetet».

År 1915 uppsattes en minnestavla med kyrkans viktigare data, med skulpterad, förgylld träram.

Fig. 33. Begravningsvapen för överdirektören Daniel af Thunberg.

Funeralwappen für Oberdirektor Daniel af Thunberg. Burial hatchment for Daniel af Thunberg (Director-in-chief).

Fig. 34. Begravningsvapen för fänriken Carl Gustaf Tersmeden.

Funeralwappen für Fänrich Carl Gustaf Tersmeden. Burial hatchment for Ensign Carl Gustaf Tersmeden.

I B. M. förvaras dessutom följande tavlor, angående vilka det är oklart, huruvida de ursprungligen tillhört Fredriks- eller Trefaldighetskyrkan:

Åminnelsetavla över jubelfesten 1721 inom svartmålad ram. H. 105. — Minnes-tavla över slaget vid Narva, inom målad ram. H. 116. — Porträtt av Martin Luther. Oljemålning på duk inom förgylld ram. H. 78, B. 68,5.

MÖBLER

Bland möbler märkas en länstol av björk, brunmålad, klädd med svart vaxduk. 1700-t:s förra del. H. 118, samt ett fällbord av björk, ovalt, med snodda ben, brunmålat. Omkring 1700. H. 78, B. 126, L. 175. Båda förvaras i sakristian.

KISTOR

Kista av järn (fig. 38). På framsidan inrama tvenne snodda pilastrar och akantus-slingor en kartusch, i vilken tvenne lejon uppbära Karl XII:s krönta namnchiffer. På locket tvenne änglahuvuden i relief samt graverad ornering med blad och rosor. Kistan

Fig. 35. Begravningsvapen för amiralen Abraham Falkengren.

Funeralwappen für Admiral Abraham Falkengren. Burial hatchment for Admiral Abraham Falkengren.

Fig. 36. Begravningsvapen för landshövdingen Lars Dalman.

Funeralwappen für Landeshauptmann Lars Dalman. Burial hatchment for Lars Dalman (Provincial Governor).

har delvis grön och röd målning. Invändigt i locket lås i rikt konstsmide. H. 65,5, B. 52,5, L. 94. — Fattigkista, fullständigt järnbeslagen. L. 97.

Två kollektfat av koppar. — Inv. 1812 omtalar två mindre fat av mässing.

Sigill av koppar (se titelbladet), visande en exteriör av kyrkan från norr, troligen enligt Tessins projekt, samt bl. a. inskr. 1720. H. 8,5.

I n. tornet hänga tvenne klockor.

Stora klockan har på ena sidan Gustav III:s namnchiffer och inskriften:

DU KRONA I BLAND RIKETS STÄDER! / SE HERRANS ALLMAKT I DITT GRUS! / ÅT HONOM,
SOM I NÖDEN GLÄDER, / INVIG VART HJÄRTA TILL HANS HUS! / DÄR DYGD OCH FLIT OCH
ENDRÄKT RÅDA, / MAN SPÅREN AV GUDS GODHET SER. / HVAD TRÖST I FAROR, ELD OCH
VÅDA, / NÄR DET ÄR GUD, SOM TAR OCH GER! På den andra sidan inskr.: SVEA RIKE STYR-
DES DÅ AF KONUNG GUSTAF III. LANDSHÖFDINGE-EMMETET I BLEKINGE FÖRVALTADES DÅ

SIGILL

KLOCKOR

AF FRIHERRE CLAËS JACOB RAAB, OCH CARLSKRONA STADS STORKYRKOFÖRSAMLING VÅRDADDES AF SUPERINTENDENTEN ANDERS LARS FAHNEHJELM. DÅ ANDERS HÅKANSSON OCH MATHIAS HJORT VORO STADENS BORGMÄSTARE, BLEF AF DE NEDSMÅLTA KLOCKORNA I DEN CARLSKRONA DEN 17/6 1790 ÖFVERGÅNGNA, GRUFLIGA ELDSVÅDAN DENNA OMGJUTEN SAMMA ÅR AF MÄRTA C. ÖFVERSTRÖM. Dessutom inskr.: HERREN TALADE MED EDER UTUR ELDEN, SÅ FÖRVAREN NU EDRA SJÄLAR VÄL. (DEUT. 4, 12, 15). H. (utan öglor) 105, diam. 137.

Lilla klockan har följ. inskr.: UTI KONUNG GUSTAF III:S 44 ÅLDERS OCH 19 REGERINGS-ÅR ÖFVERGICK EN HÄFTIG ELDSVÅDA CARLSKRONA STAD DEN 17/6 1790, DÅ STORKYRKANS MINSTA KLOCKA ÄFVEN UPPSMÅLTES, MEN BLEF PÅ FÖRSAMLINGENS BEKOSTNAD OMGJUTEN SAMMA ÅR AF MÄRTA C. ÖFVERSTRÖM samt DÅ I HÖREN MITT LJUD, VAREN KALLADE OCH PÅMINTA ATT HÖRA HERRANS ORD, ATT BEDJA I JESU NAMN, GÖRA BÄTTRING, ATT TÄNKA PÅ DÖDEN. SÄLL ÄR DEN, SOM FÅR HÖRA DEN SISTA KALLELSEN: KOMMEN I MIN FADERS VÄLSIGNADE o. s. v. H. 80, Diam. 112.

I s. tornet hänger en stor klocka, vilken på ena sidan är ornerad med svenska riksvapnet samt inskriften: PRO GREGE ME CHRISTI VOLUIT REX ESSE SONANTEM HINC CREBRA POPULUM VOCE LACESSO PIUM. Därunder kring underkanten inskr. ur Ps. 122, v. 1. — På andra sidan inskr.: CAROLUS UNDECIMUS / SUECOR. GOTHOR. WANDALOR. QUE REX / IN HONOREM CULTUS DIVINI / ET ECCLESIE CAROLOCORONIENSIS USUM / CAM PANAM ISTAM FUNDI CURAVIT ANNO CHRISTIANO MDCXCI. / GLORIA IN EXCELSIS ME FUNDEBAT / HOLMIÆ MICHEL BADER AO 1691. H. 100, Diam. 140. — Excellensen, greve Rutger von Ascheberg hade till Hedvig Eleonorakyrkan skänkt tvenne klockor, vilka förvarades under ett skjul vid Skeppsbron. Den större av dessa omgöts 1691, sedan K. Majt. 1690 20/12 på amirallöjtnant Gyllenspaks ansökan skänkt 7 skeppund och 17 skålpund koppar och 1 skeppund tenn till klockans omgjutande (RIKSREGISTR.). Klockan invigdes 1693 27/11.

Sedan medel insamlats till en klockstapel och denna uppförts på Stortorget ö. om nuv. Fredrikskyrkans kor, upphängdes här dels den ovannämnda 1691 omgjutna klockan, dels den andra av Ascheberg skänkta och dels den lilla klockan från Kristianopel med sägerverket. Här hade sedermera klockorna sin plats, tills de upphängdes i Fredrikskyrkans torn.

Vid eldsvådan 1790 nedsmälte klockorna i n. tornet och föllo ned; även den stora klockan i s. tornet föll ned, men tog ej större skada. Den lilla klockan, som hämtats från Kristianopel, slog vid sitt fall mot stora klockans axel och sönderstyckades. Den var ornerad med ätterna Krabbes och Kruses vapen samt hade inskriften: »Frue × Maren × Kruse. Erich × Krabbe.» och omskriften: »M × Arent × Kleiman × aus × Lybeck × hatt × mich × Gegossen × aus × den × feu × Bin × (i)ch × geflossen × anno × 1641 ×» (ELERS, jfr Sv. K., Blekinge, Bd I, s. 44 f).

Kontrakt om klockornas omgjutande uppgjordes nu med klockgjutareänkan Martha Öfverström i Karlskrona. 1790 6/12 var den stora klockan i n. tornet åter upphängd.

Fig. 37. Minnestavla över konung Adolf Fredriks kröning 1751.
 Erinnerungstafel für König Adolf Friedrichs Krönung 1751. Tablet in commemoration of King Adolphus Frederick's coronation, 1751.

Fig. 38. Kassakista med Karl XII:s monogram.
Geldkiste mit dem Monogram Karl XII. Strong-box with Charles XII's monogram.

1791 4/3 var minsta klockan i n. tornet färdig att upphängas. Den 18/5 var den mellersta klockan gjuten, och s. å. 11/11 provringdes den stora klockan i s. tornet. — Inskrifterna på den stora och lilla klockan i n. tornet hade författats av borgmästaren M. Hjort. — År 1862 13/2 såldes en tornklocka till Augerum för 1 790 rdr (Sv. K., Blekinge, Bd. I, s. 155).

Vid kyrkans restaurering 1915 inlades elektrisk ringledning för klockorna.

SAMMANFATTNING AV FREDRIKSKYRKANS KONSTHISTORIA

I. 1690—1699. Efter förberedande ekonomiska åtgärder förordnar K. M:t 1697, att i st. f. den i trä uppförda Hedvig Eleonora kyrka en stenkyrka skall byggas med tillhjälp av de då insamlade medlen, kollekter och sjötullskonfiskationsmedel. Material till grunden framforslas, situationsplan uppgöres och Nicodemus Tessin d. y. uppgör ritningar till byggnaden.

II. 1717—1720. Efter en period av stillastående på grund av krig och ekonomiskt betryck 1700—1716, utbetalas konfiskationsmedlen 1717, och K. M:t befäller 1719, att byggnadsarbetet skall påbörjas. Kontrakt ingås med löjtnanten vid fortifikationen S. Arwidsson om anläggning av grundmuren, och i juli 1720 erhåller församlingen efter vissa svårigheter den Tessinska ritningen, varpå grundstenen lägges den 9/9 1720.

III. 1721—1729. År 1721 är grundmuren färdiglagd, och kalksten till murarna transporteras från Öland till Karlskrona, varpå murverket stiger i höjden. 1728 avlider Arwidsson, och konduktören vid fortifikationen C. Winblad får tillsyn över byggnadsarbetet.

IV. 1742—44. Efter en period av stillastående 1730—1742, förorsakad av nya ekonomiska besvärigheter, börjar med Lorenz Muhrbecks tillträde till superintendentsämbetet 1742 en period av livligare byggnadsverksamhet. 1744 står kyrkan färdig till sin grundstomme och inviges 1/8 samma år i närvaro av kronprins Adolf Fredrik med gemål. Av inventarier från denna period är dopfunten bevarad.

V. 1744—1790. En ny period av stillastående inträder 1744—1756, då ett lotteri till upphjälpande av kyrkans finanser beviljas. Tornen fullbordas härefter 1758, dock utan de av Tessin föreslagna huvarna, klockor upphängas och den ännu bevarade orgelfasaden uppsättes 1764. I juni 1790 härjas kyrkan av eldsvåda, varvid yttertakets och tornkrönens avbrinna, klockor och ljuskronor nedstörta, och stora delar av arkivalierna förstöras.

VI. 1790—1808. Under de närmast följande åren repareras kyrkan, ny takstol uppsättes, och yttertakets lägges med koppar. 1803 debatteras frågan om tornens avslutning, och 1806 framläggas tvenne alternativa förslag till tornkrön av O. Tempelman, men varken dessa eller ett par av D. Rosenbaum utförda tornbyggnadsprojekt genomföras.

VII. 1913—1915. Kyrkan restaureras invändigt 1913—15 enligt förslag av arkitekt Axel Lindgren samt inviges den 6/6 1915. Interiören kalkas, korfönstren förses med glasmålningar, ny altarpuppats med skulpturer av J. A. Wetterlund uppsättes, predikstolen omförgylles, bänkarna moderniseras, tvenne övre läktare nedtagas, centralvärme och elektrisk belysning installeras, varjämte nya textilier anskaffas.

ZUSAMMENFASSUNG

I. 1690—1699. Nach vorbereitenden ökonomischen Massnahmen bestimmt die Regierung im Jahre 1697 anstatt der in Holz aufgeführten Hedvig-Eleonora Kirche den Bau einer Steinkirche mit Hilfe der eingesammelten und vom Staat bewilligten Mittel. Das Material zum Grund wird herangeschafft, der Situationsplan entworfen und Nicodemus Tessin d. J. macht Zeichnungen für das Gebäude.

II. 1717—1720. Nach einer Periode des Stillstands auf Grund von Krieg und ökonomischen Schwierigkeiten während der Jahre 1700—1716 werden die von der Regierung bewilligten Mittel ausbezahlt; diese ordnet 1719 an, dass mit der Bauarbeit begonnen werden solle. Es wird ein Vertrag mit dem Leutnant des Befestigungswesens, S. Arwidsson, über die Anlage der Grundmauern abgeschlossen; im Juli 1720 erhält die Gemeinde nach gewissen Schwierigkeiten die Tessinsche Zeichnung, worauf am 9/9 1720 der Grundstein gelegt wird.

III. 1721—1729. Im Jahr 1721 ist die Grundmauer fertig, und von Öland wird Kalkstein nach Karlskrona geschafft; das Mauerwerk steigt in die Höhe. Im Jahr 1728 stirbt Arwidsson; der Architekt beim Befestigungswesen, C. Winblad, erhält die Aufsicht über die Bauarbeiten.

IV. 1742—44. Nach einer Periode des Stillstands 1730—1742, durch ökonomische Schwierigkeiten hervorgerufen, beginnt mit dem Antritt von Lorenz Muhrbeck als Superintendent ein Abschnitt lebhafter Bauarbeit. Im Jahr 1744 steht die Kirche in ihrem Gerippe fertig und wird am 1/8 desselben Jahres in Gegenwart des Kronprinzen Adolf Friedrich und seiner Gemahlin eingeweiht. An Inventarien aus dieser Zeit ist der Taufstein erhalten.

V. 1744—1790. Eine neue Periode des Stillstandes tritt 1744—1756 ein, bis eine Lotterie zur Verbesserung der kirchlichen Finanzen bewilligt wird. Darauf wird der Turm 1758 vollendet, jedoch ohne die von Tessin vorgeschlagenen Hauben, Glocken werden aufgehängt und die noch erhaltene Orgelfassade 1764 aufgesetzt. Im Juni 1790 wird die Kirche von einem Brand verheert, wobei Aussen-

dach und Turmbekrönung abbrennen, die Glocken und die Kronleuchter niederstürzen und grosse Teile der Dokumente verstört werden.

VI. 1790—1808. Unter den demnächst folgenden Jahren wird die Kirche repariert, ein neuer Dachstuhl aufgesetzt und das Aussendach mit Kupfer gelegt. Im Jahre 1803 wird die Frage wegen einer anderen Turmbekrönung diskutiert und 1806 zwei Alternativvorschläge von O. Tempelman zu der Bekrönung vorgelegt, aber weder diese noch einige andere von D. Rosenbaum vorgeschlagene Turmbauprojekte durchgeführt.

VII. 1913—1915. Die Kirche wird in den Jahren 1913/15 im Inneren nach einem Vorschlag von Architekt Axel Lindegren restauriert und am 6/6 1915 neu eingeweiht. Das Innere wird gekalkt, die Chorfenster werden mit Glasgemälden versehen, ein neuer Altaraufsatz mit Skulpturen von J. A. Wetterlund aufgesetzt, die Kanzel neuvergoldet, die Bänke modernisiert, zwei obere Emporen abgenommen und Zentralwärme und elektrische Beleuchtung eingerichtet auch neue Messgewänder u. dgl. angeschafft.

SUMMARY

I. 1690—1699. In 1697, after preliminary financial measures, the Government decrees that, in place of the wooden Hedvig Eleonora Church, a stone church shall be erected with the help of the money which had then been collected, church offertories and public money. The material for the foundations is conveyed to the spot, the ground-plan is laid out and Nicodemus Tessin the Younger draws the plans for the building.

II. 1717—1720. After a period of inactivity from 1700—1716, owing to war and economic stringency, the public money is paid out in 1717, and in 1719 the Government gives orders that the building work shall begin. A contract is signed with Lieutenant S. Arwidsson of the Fortifications Department for the construction of the foundation walls, and in July 1720, after certain difficulties, the parish receives Tessin's plans, after which the foundation stone is laid on 9/9 1720.

III. 1721—1729. In 1721 the construction of the foundation wall is finished, limestone for the walls is brought from Öland to Karlskrona, and the walls begin to rise. In 1728 Arwidsson dies, and C. Winblad of the Fortifications Department is appointed to superintend the work.

IV. 1742—44. After a period of inactivity from 1730—1742, owing to fresh economic difficulties, a period of livelier building activity begins with the appointment of Lorenz Muhrbeck as superintendent in 1742. In 1744 the fabric of the church is completed, and on 1/8 of the same year the church is consecrated in the presence of Crown Prince Adolphus Fredrick and his consort. Of the fittings from that period the baptismal font is preserved.

V. 1744—1790. A fresh period of inactivity follows from 1744—1756, when permission is granted for a lottery to be held to assist the finances of the church. The tower is subsequently completed in 1758, but without the cupolas proposed by Tessin; the bells are hung and the still preserved organ façade is erected in 1764. In June 1790 the church is ravaged by fire, the outer roof and the top of the tower being burnt, the bells and chandeliers falling, and large parts of the archives being destroyed.

VI. 1790—1808. During the immediately following years the church is repaired, new roof-trusses are put in, and the outer roof is overlaid with copper. In 1803 the question of completing the tower is discussed, and in 1806 two alternative proposals for the top of the tower are put forward by O. Tempelman, but neither these nor a couple of projects for the tower building by D. Rosenbaum are carried out.

VII. 1913—1915. The interior of the church is restored in 1913—1915, in accordance with a proposal by Axel Lindegren (architect) and is consecrated on 6/6 1915. The interior is whitewashed, stained-glass is put into the chancel windows, and a new altar-table with sculptures by J. A. Wetterlund is erected, the pulpit is regilded, the seats are modernised, two upper galleries are taken down, central heating and electric lighting are installed, in addition to which new chasubles are provided.

SVERIGES KYRKOR

föreligga följande delar:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
 , (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 13 kr.
 , (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*, Pris 4: 40.
 , (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
 , (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
 , (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
 , (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
 , (11) Band IV, h. 2. *Semlinghundra härad*. Med register till Bd IV. 17 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
 , (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting*, (Tingstäde). Pris 5: 50.
 , (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
 , (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
 , (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
 , (42) Band II. *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
 , (54) Band III. *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
 , (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
 , (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
 , (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- STOCKHOLMS KYRKOR. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
 , (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
 , (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
 , (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
 , (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 1. Fast inredning, inventarier och gravminnen. Med register till Bd II. Pris 38 kr.
 , (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
 , (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
 , (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
 , (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
 , (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka, S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 10 kr.
 , (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
 , (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
 , (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
 , (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med register till Bd VI. Pris 12 kr.
 , (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
 , (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
 , (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
 , (53) Band IX, h. 1. *Skeppholmskyrkan*. Pris 10 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
 , (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
 , (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd 1. Pris 16 kr.
 , (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankeinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
 , (14) Band I, h. 2. *Bankeinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
 , (43) Band II. *Vreta klosters kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
 , (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
 , (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
 , (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
 , (59) Band III, h. I. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
- MEDELPAD. (30) Band I, h. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
 , (47) Band I, h. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Pris 16 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- SKÅNE (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
 , (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I. *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Pris 12 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisingrs härad*. Pris 8 kr.